

KALKINMADA BEŞERİ SERMAYE
FAKTÖRÜ

Ercan IŞIK
(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2001

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

KALKINMADA BEŞERİ SERMAYE FAKTÖRÜ

Ercan IŞIK

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül-2001

Danışman: Yrd.Doç.Dr.Hasan İSLATİNCE

Bu çalışmayı temellendiren ana sorun şu olmuştur. Kalkınma tek boyutlu matematiksel modellerle açıklanabilecek, oluşturulabilecek teknik bir konu değildir. Siyasal, toplumsal etmenler, genel olarak insan faktörü gözardı edilerek kalkınma olayı açıklanamaz, gerçekleştirilemez.

Bu bağlamda çalışma kalkınmanın incelenmesi ve açıklanması değil, kalkınmanın gerçekleştirilmesine yöneliktir. Bu nedenle çoğu konuya kalkınmanın gerçekleştirilmesinde bir araç olarak bakılmıştır.

Çalışma, özetle beşeri sermayenin kurumsal olarak incelenmesi, Türkiye'deki durumu ve Türkiye'de beşeri sermayeyi harekete geçirerek, kalkınma olgusunun gerçekleştirilmesini, kapsamaktadır. Konunun kapsamını aşacağından Türkiye kalkınma tarihine girilmemiş, kalkınma olayı güncel bir kesit içinde ele alınmıştır.

ABSTRACT**THE ROLE OF HUMAN CAPITAL IN DEVELOPMENT****Ercan IŞIK****Anadolu University, Department of Social Sciences, September, 2001****Advisor: Yrd.Doç.Dr.Hasan İSLATİNCE**

The main point that shapes this study is that development is not a technical concept that can only be explained by one-dimensional mathematical models. Development can't be explained and obtained without realizing political and social factors, generally human factor.

This study is not directly related to observing and explaining development, but providing development. For this reason most of the subjects are observed as a tool in providing development.

To summarize, this study contains the explanation of human capital in a institutional system, the situation of human capital in Turkey and mobilizing human capital to provide development. Because it would be too much for the limits of this study, the history of development process is studied in a current way.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Ercan IŞIK'ın "Kalkınmada Beşeri Sermaye Faktörü" başlıklı tezi 25 Ekim 2001 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat (İktisadi Gelişme) Anabilim Dalında, yüksek lisans tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : Yrd.Doç.Dr.Hasan İSLATİNCE
Üye : Prof.Dr.Kemal YILDIRIM
Üye : Yrd.Doç.Bülent GÜNŞOY

Prof.Dr.Ömer Zeytin...
Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖZGEÇMİŞ	v
GİRİŞ	1

Birinci Bölüm

KALKINMA VE BEŞERİ SERMAYE

1. KALKINMA KAVRAMI	2
2. BEŞERİ SERMAYE KAVRAMI	3
3. KALKINMADA BEŞERİ SERMAYE VE ÖNEMİ	4

İkinci Bölüm

KALKINMADA BEŞERİ SERMAYE FAKTÖRÜ

1. KALKINMAYI YARATAN İNSANA ÖZGÜ NİTELİKLER	8
2. KALKINMADA BEŞERİ SERMAYEYE ÖNEM VEREN İKTİSATÇILAR	11
3. İNSANIN İKTİSADİ DÜŞÜNCE VE DAVRANIŞLARINI ŞEKİLLENDİREN ETMENLER	14
3.1. Sosyal ve Ekonomik Ortamın Kalkınmaya Etkisi	14
3.1.1. Sosyal Ortamın Kalkınmaya Etkisi	15
3.1.1.1. Devletin ve Siyasal Ekonomik Sistemin Rolü	15

3.1.1.2.	Siyasi İstikrar ve Toplumsal İşbirliği	18
3.1.1.3.	Eğitim	20
3.1.1.4.	Kültür	21
3.1.1.5.	Demografik Özellikler	25
3.1.2.	Ekonomik Ortamın Kalkınmaya Etkisi	26
3.1.2.1.	Gelir Dağılımı	26
3.1.2.2.	İşçi Sendikaları ve İşgücü Piyasası	28
3.1.2.3.	Sağlık ve Beslenme	33

Üçüncü Bölüm

KALKINMA VE EĞİTİM

1.	KALKINMADA EĞİTİMİN ÖNEMİ	34
2.	21. YÜZYILDA EĞİTİMİN GEREKLİLİĞİ	37
3.	İNSAN VE EĞİTİM	38
3.1.	İnsanın Eğitim Gereksinimi	38
3.2.	Ahlak Eğitimi Sorunu	39
3.3.	Eğitimin İnsan Üzerindeki Etkisi	41
3.4.	Yeni Toplum Yapısı “Bilgi Toplumu” ve Eğitim	41
3.5.	Bilgi İşçisinin Kalkınmadaki Rolü	42
4.	EĞİTİMİN İŞLEVLERİ	44
4.1.	Eğitimin Toplumsal İşlevleri	45
4.2.	Eğitimin Siyasal İşlevi	45
4.3.	Eğitimin Ekonomik İşlevi	46
5.	EĞİTİM VE KALKINMA İLİŞKİSİ	46
5.1.	Eğitimin Kalkınmaya Etkisi	46
5.2.	Eğitim Yatırımlarının Ekonomik Analizi	47

5.3. Eğitim ve Demokrasi	47
5.4. Eğitim ve Teknoloji	48
5.5. İşyerinde Eğitim	49
5.6. Mesleki Eğitim	50

Dördüncü Bölüm

BEŞERİ SERMAYE FAKTÖRÜNÜN TÜRKİYE'DEKİ DURUMU

1. TÜRK KARAKTERİ VE SOSYO POLİTİK YAPI	51
1.1. Türk Kültürü	51
1.2. Sosyal ve Siyasal Yaşam	55
1.3. İşgücü Piyasası ve Sendika Hareketleri	58
1.4. Sosyal Güvenlik	62
1.5. Çalışma Yaşamı ve Çalışma İlkeleri	63
1.6. Devlet Yapısı	64
2. TÜRK EĞİTİMİ	65
2.1. Türk Eğitim Sistemi	65
2.1.1. Örgün Eğitim	66
2.1.1.1. Okul Öncesi Eğitim	66
2.1.1.2. İlköğretim	66
2.1.1.3. Ortaöğretim	67
2.1.1.4. Yükseköğretim	67
2.1.2. Yaygın Eğitim	67
2.2. Türk Eğitim Sisteminin Özellikleri ve Sorunları	68
2.2.1. Türk Eğitim Sisteminin Özellikleri	68

2.2.2.	Türk Eğitim Sisteminin Sorunları	69
2.2.2.1.	Niceliksel Sorunlar	69
2.2.2.2.	Niteliksel Sorunlar	70
2.2.2.3.	Eğitim Politikasından Kaynaklanan Sorunlar	71
2.3.	Eğitim Giderlerinin Finansmanı	72
2.4.	Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları	72
2.5.	Türk Eğitim Politikası	74
SONUÇ VE ÖNERİLER		75
KAYNAKÇA		78

GİRİŞ

Kalkınma, iktisadi sistem veya herhangi bir doktrin sorunu değil, bir rasyonalizm, bilim ve teknolojiye inanma ve sonuçlarını uygulama sorunudur. Bilim ve teknoloji de ancak insanın eseri olduğuna göre, başlangıç noktası fert olarak insandır, onun en iyi şekilde değerlendirilmesidir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, kalkınma olgusunun tanımı ve kuramsal boyutları ile beşeri sermayenin kalkınmadaki rolü verilmiştir. İzleyen ikinci bölümde, beşeri sermaye unsurunun yani insanın içinde bulunduğu ortamın kalkınmaya etkisine değinilmiştir. Üçüncü bölümde beşeri sermayenin niteliğini etkileyen ana etken olan eğitim konusu işlenmiş, dördüncü bölümde Türkiye’de beşeri sermayenin durumu ve Türk Eğitim Sistemi incelenmiş ve sonuç bölümünde Türkiye’de beşeri sermayenin kalkınmada üstlenebileceği rol araştırılarak, Türkiye’de kalkınma olayının nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin görüşlere yer verilmiştir.

Birinci Bölüm

KALKINMA VE BEŞERİ SERMAYE

1. KALKINMA KAVRAMI

Kalkınma sürecinin konusu, az gelişmiş ekonomilerdir. Bunların gelişmiş bir ekonomik yapıya ulaşması için gerekli değişim ve dönüşümlerin dikkate alınması, bu kavrama iktisadi büyümeden daha kapsamlı bir içerik kazandırmaktadır. Bu nedenle kalkınma “iktisadi büyüme artı yapısal-nitel değişme” olarak tanımlanabilir.¹

Yapısal değişim kavramı gelir artışlarına yol açan ve bu artışlardan etkilenen iktisadi yapıdaki değişimleri ve bu değişimlere neden olan olası etkileri içermektedir. Bu etkiler, dar anlamıyla, fizik ve beşeri sermaye birikimindeki değişimleri, gelir artışlarının talep bileşimi üzerine etkilerini ve ekonominin karşılaştırmalı üstünlüklerinde ortaya çıkan farklılaşmaları kapsamaktadır.²

O halde kalkınma, salt üretimin ve kişi başına gelirin arttırılması demek olan iktisadi büyüme olmayıp, az gelişmiş bir ekonomide iktisadi ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi yenileştirilmesidir. Kişi başına düşen milli gelirin artması yanında, genel olarak üretim faktörlerinin etkinlik ve miktarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişiklikler, kalkınmanın temel

¹Hüsnü ERKAN, *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 326, Doğu Matbaacılık, İzmir, 1994, s.15.

²A.Haşim KÖSE, *Büyüme ve Verimlilik*, MPM Yayınları, No: 471, Ankara, 1992, s.61.

öğeleridir.³ Daha geniş bir bakış açısıyla kalkınma kavramının içine toplumun sosyo-kültürel yapısındaki olumlu değişimler de katılabilir. Örneğin, insanların davranış ve düşünce kalıplarının değişmesi, geleneksel davranışların yerini rasyonel (akılcı) davranışların olması da önemli bir kalkınma unsuru göstergesidir.

Yapısal değişim, iktisadi büyümeye nazaran daha güç gerçekleşen ve gerçekleştiğinde iktisadi büyümeyi sürekli kılan bir özelliğe sahiptir.

Bu nedenle iktisadi büyümeye saplanıp kalınması nedeniyle, kalkınmanın sürekliliği ve kalıcılığı gibi konular gözardı edilmemelidir.⁴

Kalkınma ile birlikte hayat standardı yükselir, insan hakları ve demokrasi gelişir.

Kısacası kalkınma, insan ve toplum açısından sadece maddi yaşamın sürdürülebilmesi için değil, onun yanında insanlık toplumunun yüksek kültür ürünlerini üretebilmesi için gerçekleştirilmesi gereken bir süreçtir.⁵

2. BEŞERİ SERMAYE KAVRAMI

Bu kavramdan, “işbölümüne dayanan bir ekonomide, sayı ve özellikleri açısından kişilerin ekonomik faaliyetinin seviyesi ve bütünleşme derecesine katkıları yönündeki yetenekleri” anlaşılmaktadır.⁶ Beşeri sermaye, daha iyi eğitilmiş ve beceri kazandırılmış insan kaynağıdır.⁷

³Ergül HAN, Ayten KAYA, **Kalkınma Ekonomisi**, Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir, s.2.

⁴Cem KOZLU, **Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 335, Tisamat Basım Sanayii, Ankara, 1996, s.175.

⁵HAN ve KAYA, a.g.e., s.7.

⁶ERKAN, a.g.e., s.27.

⁷HAN ve KAYA, a.g.e., s.122.

Kalkınmanın temel amacı, zenginlik yaratmak değil. zenginliği yaratacak “beşeri gücü” yaratmaktır.⁸

“İnsana yatırım” adı verilen harcama başlıca üç çeşit harcamadan oluşur. Bunlar eğitim, sağlık ve beslenme harcamalarıdır. Her üç harcamanın da birbirini tamamladığına ve ancak üçü birlikte ve dengeli bir şekilde yapılırsa; “beşeri kaynak”tan gerektiği şekilde yararlanılabileceği açıktır. Bununla beraber, “insana yatırım” dendiği zaman, genellikle eğitim yatırımları kastedilir.⁹ Bu arada bu yatırımların etkilerinin büyük bir gecikmeyle ortaya çıktığı belirtilmelidir.¹⁰

Eğitim ve sağlık ekonomisinin konusunu oluşturan personel altyapıya yönelik bu harcamalar, toplum açısından yatırım, fakat bireyler açısından tüketim özelliği göstermektedir.¹¹

3. KALKINMADA BEŞERİ SERMAYE VE ÖNEMİ

İnsan faktörü kalkınmanın hem amacı hem de aracıdır.¹² Kalkınma insan eliyle ve insan zekasıyla gerçekleştiğine göre; kalkınmanın temel unsuru “beşeri sermaye” adı verilen insan zekası ve insan kabiliyeti olmaktadır.¹³

⁸Vural SAVAŞ, **İktisadi Kalkınma**, (2. Fasikül) Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 439, Eskişehir, 1995, s.270.

⁹SAVAŞ, a.g.e., s.271.

¹⁰Tuncer BULUTAY, **Yeni Büyüme Kuramları ve Büyüme Kalkınma Konusunda Diğer Bazı Yaklaşımlar**, DPT Yayınları, 1995, s.35.

¹¹ERKAN, a.g.e., s.27.

¹²Koray BOŞOL, **Türkiye Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 464, Eskişehir, 1995, s.35.

¹³SAVAŞ, a.g.e., s.270.

Beşeri ve fiziki sermaye, bunların karşılıklı ilişki ve etkileşimleri bir ülkenin üretim gücünün temel dayanaklarıdır. Herşey bu üretim gücüne dayanır.¹⁴

Üretim etmenleri arasındaki ilişkide önemli olan birbirinin yerine geçme değil, tamamlayıcılık, karşılıklı ilişkidir. Azgelişmiş ülkelerin deneyimlerinin gösterdiği gibi, nitelikli işgücünün yokluğunda sermaye fazla anlam ifade etmez.¹⁵ Harvard Üniversitesi'nden Robert Barro'nun yaptığı çalışmalardan aldığı sonuçlar çarpıcıdır: fakir ülkelerin zengin ülkeleri yakalamalarını önleyen şey, fiziksel sermaye yatırım eksikliği değil, insan sermayesi eksikliğidir.¹⁶

Dün önemli olan doğal kaynaklar, pazarlara yakınlık gibi kalkınma unsurları artık önemini kaybetmiş durumdadır.¹⁷ Günümüzde hammadde ve gıda malı ithalatçısı çok azalmıştır. Gelişmiş ülkeler arasında sadece Japonya'nın hala gıda açığı var. 1920'li yılların tipik ürünü olan otomobildeki hammadde içeriği yaklaşık % 60'tır. 1980'li yılların tipik ürünü olan yarı iletkeninki ise % 1'dir.¹⁸

Gerçekte rekabetin, kalkınmanın yolu yeni üretim süreçleri, yeni mal ve hizmetler bulmak, bunların niteliğini sürekli iyileştirmek, alıcıların istemlerini giderek daha iyi karşılamaktır. Bunun da yolu sürekli araştırmak, öğrenmek, uygulamak, üretimde deneyim, birikim kazanmaktır.¹⁹ Ülkelerin kalıcı güçlerini de artık mevcut sanayi üretimleri değil, bilimsel kapasite ve potansiyelleri belirlemektedir.²⁰

¹⁴BULUTAY, a.g.e., s.38.

¹⁵BULUTAY, a.g.e., s.32.

¹⁶KOZLU, a.g.e., s.7.

¹⁷KOZLU, a.g.e., s.7.

¹⁸Peter F.DRUCKER, *Gelecek İçin Yönetim*, (Çeviren: Fikret Üçcan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 327. Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1996, s.57-58.

¹⁹BULUTAY, a.g.e., s.33.

²⁰KOZLU, a.g.e., s.13.

Özetle bir ülke ancak yoksulluğun, verimsizliğin, nitelikli işgücünden yoksunluğun kısır döngüsünü kırarak gelişebilir. Bu ise doğal kaynakların, donanımların ötesine geçmeyi, yaratıcılığı ön plana çıkarmayı gerektirir.²¹ Beşeri sermaye, yani insan, fizik sermayeyi yarattığı ve yönlendirdiği için üretim gücünün temeli olmaktadır.

Burada önemle vurgulamak istenilen yukarıda bahsedilen üretim gücünün veri olmadığı, yaratılması gerektiğidir. Kalkınmada yaratıcı güçler ön plandadır. Ülkeler nitelikli insan yaratabildikleri ölçüde kalkınabilmektedirler.²²

İnsan sermayesinin büyük önemi ancak son zamanlarda yeterince anlaşılabilmiştir. Oysa kalkınabilme, gelişebilme insan gücünün niteliğine bağlıdır. İnsan gücünü geliştirmeyi, ondan yararlanabilmeyi başarmış ülkeler kalkınabilmiş büyüebilmişlerdir.²³

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya ve Japonya makina ve donanımlarının yani iktisadi güçlerinin büyük bölümlerini kaybettikleri halde, kısa sürede bu kayıplarını onarabilmişler ve hızla kalkınabilmişlerdir. Bu durumu öteki faktörler yanında özellikle nitelikli işgücüyle başarabilmişlerdir.²⁴

Bugün, Dünya Bankası tarafından "Yüksek Performanslı Asya Ekonomileri" adı verilen; Japonya, Hong-Kong, Güney Kore, Singapur, Tayvan, Çin, Malezya, Endonezya ve Tayland'da kaliteli insan sermayesi kalkınmanın motor gücü olmuştur.

²¹BULUTAY, a.g.e., s.40.

²²BULUTAY, a.g.e., s.38-39.

²³BULUTAY, a.g.e., s.9.

²⁴Nazif KORUYUCU, *Türkiye İktisadı*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993, s.85.

İkinci Dünya Savaşı sonrası kalkınma konusunda teorik pek çok model geliştirilmiştir. Ancak bu modellerin çoğu kalkınmanın gerçekleştirilmesinde bir anahtar olmaktan çok, kalkınmayı anlamaya yönelik bir araç olmuştur. Yapısında insan unsuru bulunmayan veya insana dayanmayan modeller bütünlük arz etmemekte ve sadece bir stratejiden ibaret olarak kalmaktadırlar.

İkinci Bölüm

KALKINMADA BEŞERİ SERMAYE FAKTÖRÜ

1. KALKINMAYI YARATAN İNSANA ÖZGÜ NİTELİKLER

Kalkınmanın temel amacının zenginliği yaratacak beşeri gücü yaratmak olduğu söylendi. Öyleyse yaratılacak bu beşeri güç ne gibi özelliklere sahip olmalıdır?

Kalkınmayı yaratan insana özgü nitelikler çeşitli biçimlerde kendini gösterir: Bilgi ve beceri, teknik yeteneklilik, etkinlik, organizasyon yapabilme yetenekliliği, inisiyatif, karşılıklı güven ve içtenlik, geleceğe güvenle bakma, rasyonalizasyon, girişimci yeteneği, ilerlemeye açık olma, yenilikçi fikirler, mobilite, evrensellik gibi.²⁵

Hür düşünce, yetenekleri mantık süzgecinden geçirme, bilim ve teknolojiye güven, tutumluluk gibi değerlerin bir alışkanlık haline gelmiş olması gerekmektedir.²⁶ İnsanlar duygularının yerine mantıklarını ön plana çıkarabilmeli, akıllarını kullanabilmeyi öğrenmelidirler.

Lee'ye göre bir ülkenin kalkınmasındaki en önemli unsurlar, insanının ticarete yatkınlığı ve atılımcılığıdır.²⁷

²⁵Ergül HAN, *Az gelişmişlik ve Kalkınma Ekonomisi*, Eskişehir, 1993, s.147.

²⁶Cihan DURA, *Bilgi Toplumu*, Kültür Bakanlığı Yayınları, No: 1244, Ankara, 1990, s.23.

²⁷KOZLU, a.g.e., s.103.

Myrdal, kalkınma için gerekli olan davranış biçimlerini şöyle sıralıyordu: Etkinlik, dikkat, düzenlilik, zamandan tasarruf, tutumluluk, titiz bir dürüstlük, kararlarda akılcılık, değişimi kabullenebilmek, fırsatları değerlendirebilmek, enerjik bir atılcılık, kendine yeterli olabilmek, işbirliği, uzun vadeli hesap yapabilmek.²⁸

Bireylerin yenilikler yaratmaya, en azından bunları izleyerek uygulamaya, risk üstlenmeye, yaratıcı etkinliklerde bulunmaya hazır olmaları gerekmektedir.²⁹ Yaratıcılığın temelinde akıcı ve esnek düşünebilme yatmaktadır.³⁰ Guilford'a göre yaratıcılık; akılcılık, esneklik ve özgünlük içeren bir süreçtir. Yaratıcılık, alternatifli düşünme, problem çözme gibi zihinsel süreçleri de içerdiğinden, yalnızca bir süreç değil, süreçler dizisi olarak düşünülmelidir. Yaratıcılık üretimi ve üretimde çeşitliliği arttırmakta; üretime yenilikler getirebilmektedir.³¹

Bu nitelikleri, özellikleri daha da uzatmak, özelleştirmek mümkündür ve saydıklarımızın hiçbiri diğerinden daha az önemli değildir.

Bu aşamada akla gelen soru, bu nitelikte insanlar mı kalkınmayı yaratacak? yoksa kalkınma ile beraber insanlar mı bu özelliklere kavuşacaklar? Burada çift yönlü bir nedensellik vardır. İki bakış açısı da doğrudur. Ancak kalkınmanın başlangıcında en azından insanlar temel becerilere sahip olmalıdır.

Temel becerilerden kastedilen; fikirlerini sözlü veya yazılı olarak iletme becerisi; kişinin kendi çalışma düzenine, katkılarına ve mesleğine şekil verebilme ve bunları yönlendirebilme becerisidir.³²

²⁸KOZLU, a.g.e., s.70-71.

²⁹BULUTAY, a.g.e., s.31.

³⁰İsmail ÜSTEL, "Yaratıcı Düşünce Üzerine Çeşitlemeler", *Bilim ve Teknik*, Tübitak, S.348. Kasım 1996, s.52.

³¹Zuhal ÖZER, "Yaratıcılığa Giden Yolda Beyin Fırtınası", *Bilim ve Teknik*, Tübitak, S.348. Kasım 1996, s.50.

³²DRUCKER, a.g.e., s.6.

Belirtmek istenilen diğ er bir husus da, herkesin, temel beceriler dışında, diğ er özelliklerin tümüne kavuşturulması gibi bu ütopyadan bahsedilebildiğ idir. Zaten bunun istenip istenmediğ i veya gerçekleştirilebileceğ i de tartışmalıdır. Kalkınma değ iş ik nitelikteki insanlara ihtiyaç duymaktadır. Ekonominin fikir iş çisi yanında, kol iş çisine de gereksinimi vardır.

Belirtilen niteliklerin hepsi kalkınmayı başlatan, ivme veren olumlu niteliklerdir. Kalkınma için insanlara bu özellikleri kazandırmak ve bu özelliklerin ortaya çıkabileceğ i ortamı hazırlamak gerekmektedir.

İnsanların bu özelliklerin hepsine bir anda kavuşturulması mümkün değ ildir.

Maslow, insanın birçok ihtiyacı olduğunu ve bunların bazılarının diğ erinden daha öncelikli olduğunu ileri sürmektedir.³³ Bu ihtiyaçlar önem sırasına göre bir hiyerarşi altında bulunarak bireyin kendisini mükemmelliğ e götüreceğ i davranışlarda bulunmasını sağlamaktadır.³⁴ Buna göre insan, ihtiyaçlarını aşağıdan yukarı fizyolojik (açlık, susuzluk, uykusuzluk, cinsellik gibi), güvenlik, ait olma yani sevgi, saygı ve kendi kendini tatmin (yaratıcılık, kendini gerçekleştirme) ihtiyacı olmak üzere beş kategoriye yerleştirmektedir.³⁵ En aşağıdaki ihtiyaçlar doyurulmadığ ı zaman bireyin davranışlarına egemen olmaktadır. Yukarıdaki ihtiyaçlar, bir aşağıdaki ihtiyaç doyurulduğ u zaman devreye girmektedir.³⁶ Maslow, normal koşullarda yetişkin bir insanın % 85 fizyolojik, % 70 güvenlik, % 50 sevgi, % 40 saygı, % 10 oranında kendi bulma ihtiyaçlarını karşıladığını düşünmektedir.³⁷

³³İrfan ERDOĞ AN, "Yeni Örgütsel Yaklaşımlar Işığında Okul Geliştirme", **Yaşadıkça Eğitim**, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul, Temmuz-Ağustos 1996, s.31.

³⁴Ela ŞAHİN, "Üretimin ve Hizmetin Ardındaki Güç; İnsan Kaynakları", **Bilim ve Teknik**, Tübitak, 342, Mayıs 1996, s.26.

³⁵Cem KOZLU, **Kurumsal Kültür**, Bilkom Yayınları, İstanbul, 1988, s.26.

³⁶ERDOĞ AN, a.g.e., s.31.

³⁷ŞAHİN, a.g.e., s.26.

Bu ihtiyaçların tatmin dereceleri yukarı aşamalara doğru yükseldikçe toplum daha üst bir seviyeye gelecek ve refah toplumu olma yolunda ilerleyecektir.

Son olarak yukarıda sayılan özelliklere sahip insanların nasıl yetiştirileceği sorusuyla karşılaşıyoruz. Çalışmanın amacında insana yatırımın önemini vurgulamak ve yapılacak insana yatırımın yönünü tayin etmektir. İnsanlara bu özellikleri kazandırmanın, dolayısıyla kalkınmanın yollarını bulabilmektir.

2. KALKINMADA BEŞERİ SERMAYEYE ÖNEM VEREN İKTİSATÇILAR

Klasik iktisatçılara göre, sanayi devriminden sonra oluşan kapitalist toplumların insanı “homo economicus”dur; yani akılcı (rasyonel) insandır; yaptığı her işte aklını kullanır.³⁸ Adam Smith’in “Milletlerin Zenginliği”ni yayınlamasından itibaren, bir ülkenin emek gücünün; o ülkenin zenginliğini yaratan en önemli faktörlerden birini oluşturduğuna kuvvetle inanılmıştır.³⁹

Adam Smith, insan zeka ve kabiliyetini “sabit sermaye” kavramı içine dahil ederken; A.Marshall eğitimi “milli yatırım” olarak nitelendiriyor ve “bütün sermayenin en değerlisi insana yapılan yatırımdır” diyordu.⁴⁰

Ricardo ve Marx’ın en etkili temsilcileri olarak belirlediği düşünce geleneğinde ekonomik faaliyetin “kutsal” unsurunun emek olduğunu ve iktisadi malların değerini onların yapımı için harcanan emeğin belirlediği kabul edilmiştir.⁴¹

³⁸Önal SAYIN, *İnsan Faktörünün Sosyal ve Ekonomik Gelişmelerdeki Yeri, Önemi*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 27, İzmir, 1983, s.37.

³⁹Vedat BİLGİN, “Enformasyon, Toplum ve Kültür”, *Türkiye Günlüğü*, Üç Aylık Fikir ve Kültür Dergisi, S.:12. Güz 1990, s.14.

⁴⁰SAVAŐ, a.g.e., s.271.

⁴¹BİLGİN, a.g.e., s.14.

Max Weber tezinde protestanlığın kapitalizmin doğuşunda oynadığı rolü ortaya koymaya çalışmıştır. Protestanlık kapitalizmi gerçekleştiren bir müteşebbis tipi yaratmaktadır. Müteşebbis, çalışan, tasarruf yapan, israftan kaçınan, yatırım yapan, ilmi ve deneysel bilgiye saygı gösteren kişidir. İşte bu noktada kalkınmada insan faktörü olarak müteşebbis en önemli rolü oynamaktadır.⁴²

Pareto, bireysel yeteneklere önem verir. Toplumun en yetenekli kişileri, siyasal elitler olarak ülkeyi yönetirler. Siyasal elitlerin gücü, yetenekleri bir toplumun her alanda ilerlemesini sağlayan temel faktördür. Pareto, kalkınmada, insan faktörü olarak bireysel yeteneklere ve özellikle de siyasal elitlere ağırlık veriyor denilebilir.⁴³

Marshall dışında yukarıda belirtilen düşünür ve iktisatçıların bakış açısı insan faktörünün kalkınmada oynadığı rolü vurgulamak olmuştur. Kalkınma için insana yatırım unsuru gözardı edilmiştir.

İktisatçıların ilgilerini eğitime yöneltmede rol oynamış olan iki ana etken vardır. Etkenlerden birincisi, 1959'da Sputnik'in uzaya atılması olmuştur.⁴⁴ SSCB'nin Sputnik I'i uzaya yerleştirmesiyle en az 10 yıl sürecek bir üstünlük, roket teknolojisi alanında ABD'nin elinden kaçtı.⁴⁵ Bu olay, gelişmiş ülkelerde, teknik başarıların kişi başına düşen yüksek gelir seviyesine değil, fakat iş gücündeki eğitim seviyesi ile, araştırma ve eğitime ayrılan kaynakların nisbetine dayandığının farkına varılmasına sebep olmuştur.⁴⁶

⁴²SAYIN. a.g.e., s.39.

⁴³SAYIN. a.g.e., s.40-41.

⁴⁴Hendricus C.BOS, "İktisadi Gelişmede Eğitimin Yeri ve Değeri", **Ekonomik Çalışmayı Hızlandıran Etken Olarak Eğitim**, İstanbul, 1967, Çeltüt Matbaacılık, s.65.

⁴⁵Ergun TÜRKCAN, "Ekonomi Politğin Bir Aracı Olarak Bilim Politikası", **Ekonomik Yaklaşım**, Ankara, İTİA Ekonomi Fakültesi, Sonbahar, 1981, C.:2, S.: 6.

⁴⁶BOS. a.g.e., s.65.

İkinci etken ise, düşük gelirli ülkelerin kalkınmasının sadece maddi yatırımlar için mali imkanların varlığına değil, hiç olmazsa aynı derecede gerektiği kadar vasıflı insan yetiştirilmiş olmasına da dayandığının farkına varılmış olmasıdır.⁴⁷

Denison (1962), eğitimin, işgücünün beceri ve üretkenlik kapasitesini geliştirme yoluyla ulusal gelirin büyümesine doğrudan katkıda bulunduğunu göstermiştir. ABD’de 1910 ve 1960 yılları arasındaki büyüme oranlarının yaklaşık yüzde 23’ünün işgücünün eğitim düzeyinin artışından kaynaklandığını hesaplamıştır.⁴⁸

Schultz (1961), eğitimin ekonomik büyümeye katkısını ölçmüş (fiziki sermayenin getiri oranıyla, benzeri sermayenin getiri oranları bakımından) Denison ile aynı sonuçlara ulaşmış ve ABD’deki çıktıdaki büyüme oranının önemli bir bölümünün eğitim yatırımlarıyla açıklanabileceğini ileri sürmüştür.⁴⁹

Aynı yaklaşımı benimseyen Robert Barro, farklı ülkelerde ulaşılan eğitim düzeyiyle verimlilik artışı arasında güçlü bir bağı bulunduğunu gösteren kanıtlar sundu: Yüksek eğitim düzeyine sahip ülkeler, yeni teknolojileri daha çabuk özümseme, böylece daha hızlı büyüme eğilimi gösteriyorlar.⁵⁰

İnsan gücünün, onu doyurucu biçimde kullanmanın büyük önemi yeni, içsel büyüme modellerince tanınmıştır. R.E.Lucas Jr (1988), tarafından geliştirilen model insan sermayesini ön plana çıkarmaktadır. Bu kuramlarda sermaye dendiğinde genellikle hem fiziksel hem de insan sermayesi anlaşılmaktadır. Neoklasik büyüme modelini geliştirme amacındaki bu model (N.G.Moskiw, D.Romer, D.N.Weil, 1992) insan sermayesini gözönüne almakta, onu Solow modeline eklemektedir. Yazarlar, bu değişikliklerle uluslararası büyümenin daha iyi açıklanabildiğini söylemektedirler.⁵¹

⁴⁷BOS, a.g.e., s.65-66.

⁴⁸HAN ve KAYA, a.g.e., s.122.

⁴⁹HAN ve KAYA, a.g.e., s.123.

⁵⁰KOZLU, Türkiye..., s.185.

⁵¹BULUTAY, a.g.e., s.10.

Yeni bir modelde (Calle, Santos, 1993) insan sermayesinin anahtar büyüme etkeni olduğu sonucuna varılmaktadır. Yazının temel sonucuna göre fiziki sermayenin insan sermayesine oranının yüksek olduğu ekonomiler daima fiziki sermayelerini azaltacaklar, düşük olduğu ülkeler ise arttıracaklardır.⁵²

3. İNSANIN İKTİSADİ DÜŞÜNCE VE DAVRANIŞLARINI ŞEKİLLENDİREN ETMENLER

3.1. Sosyal ve Ekonomik Ortamın Kalkınmaya Etkisi

İnsanların yetenekleri, bilgi düzeyleri ancak uygun ortamlarda gerçekleştirilip geliştirilebilir. Bu ortamların oluşturulmasında üç ana etken önemlidir.

- i. İnsanların birlikte çalıştıkları makina ve donanım,
- ii. İnsanların biraraya gelmesi, kişilerin diğerleriyle karşılıklı ilişki ve etkileşime girişmesi,
- iii. Ortamın sağlığı, yaratıcılığı, özendiriciliği.⁵³

Bir toplumun kurum ve etkinliklerini “sosyal” ve “ekonomik” diye ikiye ayırmak son elli yılda yaygınlaşmıştır. Sosyal grupta devletin yapısı, politik düzen, eğitim, kültür, gelenekler ve benzerleri. ekonomik grupta ise üretim, tüketim, insangücü, kapital birikimi ve benzerleri incelenmektedir. Aslında toplum bir bütündür; ekonomik ve sosyal faaliyetler içiçe ve birbirine bağlı olarak icra edilir. Sosyal ve ekonomik değişkenler de karmaşık bir biçimde birbirini etkiler.⁵⁴

⁵²BULUTAY, a.g.e., s.10.

⁵³BULUTAY, a.g.e., s.34.

⁵⁴M.Fuat TURGUT, “Yüksek Öğretim Kurumlarının Bölgesel Kalkınmadaki Fonksiyonlar”, **Fırat Havzasında Yüksek Öğretim**, Şadiye G.KÜLAHÇI, Editör, Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yayınları, No: 12, Elazığ, 1992, s.63.

3.1.1. Sosyal Ortamın Kalkınmaya Etkisi

3.1.1.1. Devletin ve Siyasal Ekonomik Sistemin Rolü

Devlet siyasal bir örgütlenmedir. Çağdaş insan toplumlarında en büyük örgütlenme olan devlet, insanların bütün ilişkilerini düzenleyen bir kurumdur.⁵⁵ Devlet adına siyasi gücü kullanan kurumda hükümettir.⁵⁶

Devletin kalkınmada etkisi ne olabilir? Bu etki nasıl bir devlet ve hükümet yapısı içinde daha iyi gerçekleşebilir?

Konfüçyüs devleti bir rüzgar, halkı da ekin olarak tanımlamış ve rüzgar ne denli sert eserse ekinde o denli zarar görür demiştir.

Eğer devlet farklı değerleri ve farklı talepleri olan farklı sosyal çevreleri memnun etmek için baskı altındaysa, ortaya koyduğu performans bozuk olacaktır. Performans tek amaçta yoğunlaşmayı gerektirir.⁵⁷ Devlet işler ancak siyasi baskılar olmadığı zaman iyi işler ancak siyasi baskılar olmadığı zaman iyi işler yapabilmektedir.

Kalkınma için herşeyden önce ülke uygun kurum ve kurallara sahip olmalıdır.⁵⁸ Devlete düşen görev de eğitime öncelik vererek, halkın bilgi ve becerisini geliştirmek; bir de atılımcıların önündeki engelleri kaldırmaktır. Ayrıca, devletin yatırım alanları

⁵⁵Enver ÖZKALP, *Sosyolojiye Giriş*, Anadolu Üniversitesi Eğt.Sağlık ve Bil.Arş.Çalışmaları Vakfı Yayını, No: 87, Eskişehir, 1990, s.191.

⁵⁶ÖZKALP, a.g.e., s.192.

⁵⁷Peter F.DRUCKER, *Yeni Gerçekler*, (Çeviren: Birtane KARAMAKÇI), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 315, Tisamat Basım Sanayi, Ankara, 1993, s.68.

⁵⁸BULUTAY, a.g.e., s.21.

arasında da ulusal öncelikleri belirleyip, girişimcilere yön vermesi gerekir.⁵⁹ Çoğulcu bir toplumda devletin yapacağı belki de en önemli görev, standartlar koymaktır.⁶⁰

C.T. Sadıklar "Kalkınmanın bir rejim ve ekonomik düzen konusu olmadığını belirtmiş, kalkınmakta olan ülkelerde rejimden çok 'idarenin etkinliği'nin başlıca rolü oynadığını vurgulamıştır.⁶¹

Uygulanan ekonomik sistem, kendisi mutlak olmamakla beraber, bireyin psikolojisi, onun algılaması ve davranışları üzerinde etkili olur.⁶²

Toplumlardaki ekonomik ilişkilerin temelini oluşturan üretim ve tüketim faaliyetleri, günümüzde hakim iki ayrı ekonomik sistem çerçevesinde yürütülmektedir. Bunlar Kapitalizm ve Kollektivizm (Sosyalizm)'dir. Ancak bu iki sistem, hemen hiç bir ülkede saf hali bulunmamakta; her bir ülkede sistemin öğeleri hakim olmakta ve bu hakim öğeye göre sistem belirlemektedir.⁶³

Her iki sistem de, hiç kuşkusuz insan faktörüne dayalı olduğu halde, bireylerde farklı dürtüler oluşturmaktadır. Kapitalist sistem, bireysel girişim ve risk taşıma gibi temel nedenlere bağlı olarak bireyin dikkatini toplumdaki çok kendine çevirmektedir. Burada birey her girişiminde bireysel çıkarını ön plana çıkartmaktadır. Buna karşılık, kollektivist sistem bireysel girişim ve risk taşıma faktörlerine yer vermediğinden dolayı, bireyi kapitalist sistemden farklı dürtülemektedir.⁶⁴

⁵⁹KOZLU, Türkiye..., s.103.

⁶⁰DRUCKER, Yeni..., s.99.

⁶¹C.Tayyar SADIKLAR, Zirvedeki Japonya, Meteksan A.Ş., Ankara, 1991, s.7.

⁶²İzzettin ÖZER, "İslam Ekonomisi Gibi Birşey Yoktur", İktisat Dergisi, İ.Ü. İkt.Fak.Mezunları Yayını, İstanbul, Temmuz 1994, S.: 350, s.42.

⁶³ÖZER, a.g.e., s.37.

⁶⁴ÖZER, a.g.e., s.37.

Kapitalizmde itici güç bireyselliğe bağlı olarak kâr, kolektivismde ihtiyaçların karşılanmasıdır. Uygulamalara bakıldığında kârın, gereksinmelerin karşılanmasına nazaran daha iyi bir itici güç olduğu görülmektedir. Çünkü günümüzde çoğu mal ve hizmet üretildikten sonra, onlara talep yaratılmaktadır.

Burada belirtilmesi gereken diğer bir konuda, kalkınmanın vitrin süsünü oluşturan Doğu Asya ülkelerinin kalkınmasının altındaki neden olarak temel hatları ile, serbest piyasa sistemini esas olan ekonomi politikaları ve küçük devlet yapısının⁶⁵ gösterildiğidir.

Günümüzde pek uygulaması kalmasa da geçmişte sosyalist modelle kalkınma yarışına giren ülkelere de değinmek gerekir. Sosyalist ülkelerin başarısızlığı, yüzeysel bir bakış açısıyla, kısmen de olsa katı bürokratik yapıya, baskıcı bir rejime ve merkezi planlama anlayışına bağlanabilir. Bir karşılaştırma yapmak gerekirse, kapitalizmin sosyalizme göre üretim aşamasında daha fazla başarı sağladığı söylenebilir.

Siyonel sistem ve kalkınma ile ilgili diğer bir konuda demokrasidir. Demokrasi kavramı kabaca insan hakları ve bireysel özgürlükler olarak tanımlanabilir.

Bireysel özgürlüklerin ve hür girişimciliğin en önemli temeli olan demokrasi, piyasa ekonomisi içinde ekonomik kalkınmanın ve rekabet gücünü arttırmanın vazgeçilmez bir koşuludur.

Demokrasi; tarihsel, siyasal, toplumsal, kültürel etkenlerin ağır bastığı önemli bir kurumdur. Demokrasi ile iktisadi gelişme arasında da yakın bağlar vardır. Bu ilişki, iktisat çözümlemenin gözardı edemeyeceği önemdedir.⁶⁶

⁶⁵KOZLU, *Türkiye...*, s.133.

⁶⁶BULUTAY, *a.g.e.*, s.23.

Perikles söylevinde; demokrasinin, insan kişiliğini ve yeteneklerini geliştirmeye elverişli rejim olduğunu belirtmiştir.⁶⁷

Böyleyken bile demokrasinin, kalkınma için kesinlikle biricik model olduğu söylenemez. Birçok kişi tarafından, özellikle Doğu Asya deneyimi kalkınma sözkonusu olunca iyi niyetli bilge yöneticiliğin daha başarılı olduğu ileri sürülmüştür. Japonya 19. yüzyılda bütün bu adımları atmıştır, ama yirmibirinci yüzyıl modelleri de çoktur. Singapur, Tayvan, Tayland büyük bir olasılıkla en iyi örneklerdir.⁶⁸

Ama demokrasi ne de olsa her şeyin çözümü değil, sadece bir kolaylaştırıcı, halk sağduyudan, bürokratik yeteneklerden, öngörü ve hayal gücünden, yani başarının araçlarından yoksun olduğu taktirde, demokrasi bir mucize gösterip bunları yaratamaz.⁶⁹

O halde kalkınma için uygun, devlet yapısı nasıl olmalıdır. İdarenin etkinliği, kalkınmada tek amaçlılık nasıl sağlanacak? Bu konu felsefi tartışmaya açıktır ve genel doğrular ileri sürmek yanlış olacaktır. Her ülkeyi kendi koşulları içinde değerlendirmek gerekir. Bu bölümde sadece genel bir değerlendirme yapmakla yetinildi. Türkiye incelenirken daha somut öneriler getirilecek ve kalkınma için nasıl bir devlet yapısı sorusuna cevap verilmeye çalışılacaktır.

3.1.1.2. Siyasi İstikrar ve Toplumsal İşbirliği

Bir ülkenin büyüebilmesi, özellikle kalkınabilmesi için elverişli bir ortamın

⁶⁷Ahmet Taner KIŞLALI. *Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, İmge Kitabevi Yayınları: 29, Ankara, 1993, s.202.

⁶⁸Graham E.FULLER. *Demokrasi Tuzağı*, Altın Kitaplar Yayınevi, 1996, Çeviren: Meral Gasıralı, s.267.

⁶⁹FULLER, a.g.e., s.56.

yaratılması zorunludur. Herşeyden önce bir kalkınma isteğinin bulunması gerekir. İnsanların güçlü bir gelişme güdüsü içinde bulunması gerekir.⁷⁰

Ekonomide yeterli özendirici düzeyi bulunmalı, iktisat politikaları sağlıklı bir gelişme ortamı yaratmalıdır.⁷¹

R.J.Barro, J.W.Lee yeni bir araştırmada (1993), piyasalarda devlet politikalarının yarattığı sapma ve bozuklukların, siyasal istikrarsızlığın büyüme üzerinde olumsuz etkisi olduğu sonucuna varmışlardır.⁷² Tabii ülkenin sık sık seçim atmosferine getirilemesi de ekonomide hem psikolojik ve hem de sosyal davranış açısından olumsuz etkiler yapmaktadır. Halbuki iş dünyası belirsizlikler istemez.⁷³

Sanayileşme toplumda “organik dayanışma” ister. Bu, uzmanlaşmayı teşvik ve ona saygı, her yerde tavanlaşma ve “bağlılaşma” demektir. Bütün bir toplumun ahenkli bir şekilde gelişmesi demektir.⁷⁴

Uzun vadeli stratejik hedeflerin tayin edilmesi ve hedeflerden zaman içinde taviz verilmemesi toplumun çeşitli kesimleri arasında olağanüstü bir uzlaşma gerektirmektedir.⁷⁵ Temelde uzlaşma demokrasi demektir.

Gelişmekte olan bir toplumda işbirliği yapmak zorunda olan beş kesim vardır. Bunlardan birincisi öncelikleri belirleyen yöneticilerdir. İkincisi, bunlara öğüt veren

⁷⁰BULUTAY, a.g.e., s.31.

⁷¹BULUTAY, a.g.e., s.21.

⁷²BULUTAY, a.g.e., s.13.

⁷³Süleyman KARATAŞ, Türkiye’de Gelişme Doğrultusu, Veli Yayınları, İstanbul, 1994, s.274.

⁷⁴DURA, a.g.e., s.32.

⁷⁵İlkay SUNAY, Ziya ÖNİŞ, Sanayileşmede Yönetim ve Toplumsal Uzlaşma, TÜSİAD Yayınları, No: T/92, 4-150, İstanbul, 1992, s.53.

planlar, ekonomistler ve uluslararası bankerlerdir. Üçüncüsü, sermaye riski taşıyan girişimcilerdir. Dördüncüsü eğitimciler ve orta halli halk ile gelişmekte olan bazı ülkelerde halkla karşılıklı etkileşimde bulunan dini liderler, beşincisi ile bizzat bilim adamları ve teknologlardır.⁷⁶

3.1.1.3. Eğitim

Kant'a göre eğitim insanın mükemmelleştirilmesidir.⁷⁷

Klasik liberal yaklaşım eğitimi; endüstrileşecek ve modernleşecek olan bir toplumda ihtiyaç duyulan güdü, yetenek, beceri ve kişilik özelliklerini geliştirici vazgeçilmez bir kurum olarak tanımlamaktadır.⁷⁸

Eğitim, bireyin yaşadığı toplumda yeteneğini, tutumlarını ve diğer davranış biçimlerini geliştirdiği süreçler toplamıdır⁷⁹ şeklinde de tanımlanabilir.

Bu tanımlamalar, gözden geçirildiğinde eğitimin, kişiliğin gelişmesine yardım eden ve onu temel alan, onu yetişkin yaşamına hazırlayan, gerekli bilgi, beceri ve davranışlar elde etmesine yarayan bir süreç olduğunu anlarız.⁸⁰ Eğitim ailede başlar, sokakta, okulda, işyerinde sürer. Dernekler, basın, siyasal partiler, diğer kurumlar bu eğitim süreci içinde yer alırlar.⁸¹ Bu süreci bilinçli ve bilinçsiz yapılan etkiler olarak üç başlıkta inceleyebiliriz. Bizim konumuz büyük ölçüde bilinçli etkileri kapsamaktadır.

⁷⁶Muhammed Abdus SALAM, *Güneyin Gelişmesinde Bilim; Teknoloji ve Bilim Eğitimi Üzerine Notlar*, Kültür Bakanlığı Yayınları, No: 1261, Ankara, 1990, Çeviren Orhan Düzgüneş, s.55-56.

⁷⁷Mahmut TEZCAN, *Eğitim Sosyolojisi*, Feyat Matbaacılık, Ankara, 1996, s.5.

⁷⁸Ruhi KÖSE, "Ekonomik Büyüme, Modernleşme, Eğitim ve Gelir Dağılımı: Kurumsal İki Yaklaşım", *Eğitim Dergisi*, S.: 6, MEB, Ankara, 1993, s.90.

⁷⁹TEZCAN, a.g.e., s.3.

⁸⁰TEZCAN, a.g.e., s.3.

⁸¹Özer OZANKAYA, *Toplumbilim*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994, s.403.

1 nolu anabaşlık altında sıralanan etmenler kısa dönemde veri iken uzun dönemde ancak nitelikli eğitim yolu ile olumlu olarak değiştirilebilir, kalkınmaya uygun hale getirilebilir.

3.1.1.4. Kültür

Fertleri toplum içinde birbirleri ile uyumlu kılan ortak yaşayışın tabii bir sonucu olan davranışlar çok yönlü ve çeşitlidir. Din, adet ve gelenekler, eğitim, dil, tarih, edebiyat, sanat, ekonomi, ziraat vb. hep bu çerçevenin içine giren unsurlardır. Bundan dolayıdır ki kültür, kabataslak bir tarifile, bir insan topluluğunun yüzyıllarca devam eden ortak yaşayışından doğan maddi ve manevi değerlerin ve davranış tarzlarının bütünüdür diye tanımlanabilir.⁸² Zamanla kazanılan kişilik belirli bir kültür çerçevesinde yetişmenin ürünüdür.⁸³ Kültür bütün sosyal sistemlere ve alışkanlıklara kaynaklık eder.⁸⁴

Hiller, öğrenme yoluyla kazanılmayan davranışları kültürün dışında bırakmıştır.⁸⁵ Başka bir deyişle kültür insan davranışlarının öğrenilen kısmıdır.⁸⁶

Kültür bir takım soyut modellerden ibarettir. Bu modeller zaman içinde değişik kaynaklardan gelmiştir ve toplum tarafından özümsemiştir.⁸⁷ Kültür kaynakları basit bir genelleme yapılarak üç ayak üzerine oturtulabilir; din, milliyetçilik ve eğitim.

⁸²Selçuk KANTARCIOĞLU, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür*, Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları: 730, Ankara, 1987, s.7.

⁸³Anıl ÇEÇEN, *Kültür ve Politika*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1996, s.52.

⁸⁴ÇEÇEN, a.g.e., s.49.

⁸⁵KANTARCIOĞLU, a.g.e., s.8.

⁸⁶TEZCAN, a.g.e., s.81.

⁸⁷CBI (İngiliz Sanayi Konfederasyonu), *Ben Bir Yabancıyım*, TÜSİAD, T/91.1.138, 1991, s.4.

Din, milliyetçilik gibi soyut kavramların tanımını yapmak ve yapılan tanımın herkesçe kabul görmesi zordur.

İnsanlar çağlar boyu açıklayamadıkları, aciz kaldıkları konuları belirli kalıplar ve inançların etkisiyle açıklamaya çalışmışlardır.⁸⁸

J.M.Yinger dini, bir grup insanın, insan hayatının nisbi problemlerini çözmek istediği, inanç tasavvurlarından ve ümitlerinden oluşmuş bir sistem olarak görür.⁸⁹

E.B.Tylor'a göre, din tutucudur; dini ve sosyal alandaki değişmelere karşı koyar. Dinin bu reaksiyonez, ilerlemeyi engelleyici karakteri, onu insan toplumunun gelişme sürecinde kaybolmaya mahkum eder.⁹⁰ İnsanların çevrelerine ve kendilerine ilişkin olarak oluşturdukları düşüncelerin bir bölümü inanç, bir bölümü de bilgi biçimindedir. İnanç bilginin sınırları dışında kalır, bilginin bittiği yerde başlar. Bilginin alanı genişledikçe inançların, başka bir deyişle doğruluğu bilimsel yöntemlerle saptanmamış sanı veya kanı durumundaki görüşlerin alanı da daralır.⁹¹

Marx dini toplumsal bir ürün olarak görür. Din, çoğunlukla topluma zarar veren aldATICI bir uyuşturucu olarak düşünülür.⁹²

H.Spencer "Sosyolojinin Prensipleri" adlı eserinde, dini donanımın tutucu karakterini kabul etmekle birlikte, dinin sosyal fonksiyonlarını araştırır.

⁸⁸ÖZKALP, a.g.e., s.169.

⁸⁹Günter KEHRER, Roland ROBERTSON, Emile DURKHEIM, *Din Sosyolojisi*, (Çeviren: M.Emin KÖKTAŞ, Abdullah TOPÇUOĞLU), Vadi Yayınları, No: 46, Ankara, 1996, s.10.

⁹⁰KEHRER ve Diğerleri, a.g.e., s.19.

⁹¹OZANKAYA, a.g.e., s.450.

⁹²KEHRER ve Diğerleri, a.g.e., s.18.

- i. Din uyumsuzluğu yasaklar ve sosyal bir grup olarak aileyi daima yeniden bütünleştirir.
- ii. Din, dini meşrulaştırmalar sayesinde geleneksel davranışı koruyarak davranış güvenliği için destek olur.
- iii. Din milli birliği kuvvetlendirir ve güçlendirir.⁹³

Toplumların çoğunda ahlaki değerlerin kaynağı dindir.⁹⁴

Behrendt, az gelişmiş ülkelerde ileri sanayi ülkelerinden çok farklı bir değer sisteminin bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu değerler çoğunlukla, insan davranışlarını belirleyen boyun eğici nitelikteki dinsel ya da kaderci değerlerdir.⁹⁵

Batı Avrupa reform hareketiyle birlikte, insan düşüncesini yerleşik dinin önyargılarından kurtarmayı başarmış, ardından mantığı sosyal ve toplumsal değişim davasına uygulamıştı. Böylece ortaçağ taassubundan kurtulup kalkınmayı başardı. Buna karşın az gelişmiş ülkelerin pek çoğu tabulardan kurtulamamış, dolayısıyla kalkınmayı sağlayacak insan tipini yaratamamıştır.

Dinin insanın ruhi dünyasında önemli bir rolü olduğu inkar edilemez.

İnsandaki Tanrı inancı ve din duygusu, insanın kendi kendini aşma, doğruyu, güzeli ve adaleti arama, içsel bir huzur ve güven duygusuna ulaşma içgüdülerinden kaynaklanmakta, dünyaya ve insan hayatına bir anlam verme dileğinden doğmaktadır.⁹⁶ Ama kaderci, düşüncüyü sunulayan ve militarist bir çizgideki din anlayışının da kalkınmayı önleyici karakteri göz ardı edilemez.

⁹³KEHRER ve Diğerleri, a.g.e., s.20.

⁹⁴Zbigniew BRZEZINSKI, **Kontrolden Çıkmış Dünya**, (Çeviren: Haluk MENEMENCİOĞLU), T.İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 337, 1996, s.222.

⁹⁵HAN ve KAYA, a.g.e., s.55.

⁹⁶Jale BAYSAL, "Din, Ahlak ve Toplumsal Yaşam". **Çağdaş Eğitim**, s.132-133.

Milliyetçilik de din gibi kültürü oluşturan kaynaklardan biridir. Milliyetçilik dar anlamda kalkınmanın motivasyonunu sağlayabilecek bir duygu olarak ele alınacaktır.

Milliyetçilik bir duygudur. İnsanlar, içinde yaşadıkları üretim biçiminin çapına göre tarih boyunca farklı kavramlara duydukları bağlılık duygusunu günümüzde ulus kavramına duymakta, böylece uluslarını diğer üyeleriyle bir dayanışma sağlayarak tutunum gereksinmelerini karşılamaktadırlar.⁹⁷

Halk arasında milliyetçilik ile insanın üyesi olduğu millete duyduğu derin bağlılık duygusu anlatılır.⁹⁸ Çağımızda milliyetçilik, insanı bir gruba ve bir topluma bağlayan en kuvvetli bağıdır.⁹⁹

Bu kutsal ögenin bireylere yüklediği ahlaki (ulusal) ödevler “ulusunun haklarını ve çıkarlarını korumaya hazır ve istekli olma ve ulusun gelişimine katkıda bulunma isteği, başarı ve kazanımlardan gurur duyma ve hatta ulusunun başarısızlığından utanç duyma” gibi genel biçimlerde dışa yansımaktadır.¹⁰⁰

Kişinin mensup olduğu topluluğa bağlılığı, hayat mücadelesinden doğan bir zorunluluk olduğu gibi, insanın medeniyet yolunda ilerlemesinin de bir şartı olmuştur.

⁹⁷Baskın ORAN, *Atatürk Milliyetçiliği*, Bilgi Yayınları, 62/3, Ankara, 1990, s.19-20.

⁹⁸Ali ENGİNOBA, *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu*, İmge Kitabevi Yayınları No: 107, Ocak 1995, s.18.

⁹⁹Hamza EROĞLU, *Atatürk ve Milliyetçilik*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk'ü Araştırma Merkezi, Ankara, 1992, s.25.

¹⁰⁰Adil İŞVEREN, *Toplumsal Törebilim*, Ankara İkt.ve Tic.İl.Ak.Yayın No: 130, Ankara, 1990, s.119.

Bu duygunun hem toplumsal bütünlüğün sağlanmasında, hem de kişinin ülkesi için fedakarlıkta bulunmasında önemi büyüktür. Serbest piyasa ekonomisinin mantığı gereği kişi kendi çıkarı için ekonomik faaliyette bulunmaktadır. Örneğin kişi belirli bir gelir düzeyini elde ettikten sonra geliri artsada boş zamanı, çalışmaya tercih etmektedir. İnsanlar ancak bu duygu ile yalnız kendisi için değil, ülkesi içinde çalışmaya yönlendirilebilir.

3.1.1.5. Demografik Özellikler

Bir ülke ekonomisinin sahip olduğu insan emeği, ya da gücü herşeyden önce o ülkedeki insan sayısı yani nüfus büyüklüğü tarafından belirlenen bir faktördür.¹⁰¹

Sayısal ve niteliksel yönleriyle nüfus, sermaye kaynaklarının kullanımını özellikle de yatırımların dağılımını ve bir ölçüde de düzeyini, etkiler. Özellikle eğitim, sağlık, barınma ile ulaşım yatırımları bu çerçevede düşünülmelidir.¹⁰²

Nüfusun kalkınmaya olumlu etkisi miktarından çok niteliğinden kaynaklanmaktadır. Nüfusun niteliğinden kastedilen, yaş yapısı, eğitim durumu ve yoğunluğudur. Bu etkenler nüfusun dinamizmini ve asıl, kalkınmaya etkisini verir.

Genelde hızlı nüfus artışı kalkınmayı frenleyici bir etki gösterir. Hızlı nüfus artışı ülkede insana yapılan yatırımın miktar ve niteliğini olumsuz etkiler.

Geri kalmış ülkelerin bir türlü kalkınamamalarına başlıca neden olarak nüfus artışı gösterilmektedir. Zaten yeterince hızlı geliştirilemeyen kaynaklar, artan nüfus tarafından

¹⁰¹-"Çalışma Hayatı ve Kadınlar", **İşveren**, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Cilt: XXVIII, Sayı: 7, Nisan 1990, s.28.

¹⁰²Yakup KEPENEK ve Nurhan YENTÜRK, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1994, s.363.

emilmekte, ek yatırım ve gelişme için pek birşey kalmamaktadır. Ayrıca ekonomide işgücü talebi de aynı ölçüde arttırılamadığı zaman işsizliğe neden olmaktadır.¹⁰³

3.1.2. Ekonomik Ortamın Kalkınmaya Etkisi

3.1.2.1. Gelir Dağılımı

Gelir dağılımı denilince bir ülkede belirli bir dönemde yaratılan milli gelirin bireyler veya üretim faktörleri sahipleri arasında dağılım biçimi anlaşılır.¹⁰⁴ Gelir dağılımını ölçmek için çeşitli yöntemler kullanılır. Gelir dağılımı konusunda bir fikir vermesi bakımından, en üst gelir grubunu oluşturan nüfus ile geriye kalan nüfusun toplam gelirdeki paylarının karşılaştırılması yeterlidir.¹⁰⁵

Milli gelirin bireyler ve faktör sahipleri arasında paylaşım biçimi ekonomik ve sosyal bakımlardan son derece önemli bir olgudur. Gelir dağılımının kökeninde ekonomik, siyasal ve toplumsal etkenler vardır. Gelir dağılımını biçimlendiren etkenlerin başında üretim araçları mülkiyeti gelir. Bunun yanında; kamu hizmetlerinin düzeyi, maliye politikası, sosyal kurumlar ve politikalar, toplumsal ve geleneksel ilişkiler, işgücünün örgütlenme düzeyi, dikey ve yatay hareketliliği ve nihayet toplumun demokratikleşme düzeyi, siyasal katılma biçimleri, gelir dağılımını belirleyen temel öğelerdir. Gelir dağılımı bu etkenlerin göstergesidir.¹⁰⁶

Gelir dağılımının ekonomik ve toplumsal pek çok sonucu ortaya çıkar. Gelir dağılımı öncelikle tasarruf, yatırım ve büyüme ile yakından ilgilidir.¹⁰⁷ Çünkü gelir

¹⁰³İbrahim KAVRAKOĞLU, *Dengeli Gelişme İçin Ekonomi Politikaları*, Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul, 1990, s.137.

¹⁰⁴BOŞOL, a.g.e., s.115.

¹⁰⁵HAN ve KAYA, a.g.e., s.16.

¹⁰⁶BOŞOL, a.g.e., s.115.

¹⁰⁷BOŞOL, a.g.e., s.115.

dağılımı değiştiği zaman, tasarruf ve yatırımların düzey ve yönü de değişebilmektedir.¹⁰⁸ O halde, gelir dağılımının biçimi ve onu etkileyen politikalar ekonomik büyümei etkileyecektir.¹⁰⁹

Bazı iktisatçılar dengesiz gelir dağılımını, sermaye birikimini arttıracığından dolayı, kalkınma için istenilen bir durum olarak görülebileceğini öne sürer. Bu tek yanlı bakış açısı dengesiz gelir dağılımının ne tür sosyal ve ekonomik problemlere yol açabileceğini göz ardı etmektedir.

Gelir dağılımının eşitlikten uzak olduğu toplumlarda kötü beslenme, düşük eğitim ve kültür düzeyi ve bozuk sağlık koşulları ile karşılaşılır.¹¹⁰

Bu durum kalkınmanın temel girdisi beşeri sermaye unsurunun miktar ve niteliğinin düşük düzeyde kalmasına neden olur.

Gelir dağılımındaki bozulma toplumsal değerleri çözülme aşamasına getirmektedir.

Gelir dağılımının bozuk olduğu toplumlar ikili yapı özelliği göstermektedir. Toplumun geleneksel kısmı denilen, düşük gelirli bölümünden iktisadi kalkınmada yeterince yararlanılamaz. Yararlanmak bir yana bu kesim kalkınmanın önünde bir engel oluşturmaktadır. Ekonomik ve sosyal davranış ve değer yargılarıyla kalkınma hızının yükselmesini engeller. Bu kesim kalkınmanın dışına itildiği ve gelişmelerin kendi dışında olduğu hissine kapılmaktadır.

Geniş halk kitlelerinin yoksulluğu yanında yüksek gelirli grupların refah ve

¹⁰⁸HAN, a.g.e., s.57.

¹⁰⁹BOŞOL, a.g.e., s.115.

¹¹⁰BOŞOL, a.g.e., s.115.

gösteriş tüketimi vardır. Böyle bir toplumda sosyal barışı sağlamak mümkün olmaz. Sosyal barışın olmadığı ortamda düzenli ve istikrarlı bir kalkınma süreci hayal olur.¹¹¹

Soruna arz yönünden baktığımızda, bozuk gelir dağılımının, ekonomide ilkel yöntemlerle çalışan ve kalitesiz mal üreten, kendini yenileme gereksinimi duymayan bir sektör yarattığı görülür.

Japonya ve Tayvan örnekleri gelir dağılımında sağlanan eşitliğin halkın motivasyonunu artırarak ivme verdiği kadar, hızlı kalkınmanın da gelir dağılımında eşitliğin sağlanmasını kolaylaştırdığını gösteriyor.¹¹²

3.1.2.2. İşçi Sendikaları ve İşgücü Piyasası

Bu bölümde işçi sendikalarının ve işgücü piyasasının insan üzerindeki, sosyal ve ekonomik hayattaki, dolayısıyla kalkınmadaki etkileri incelenecektir.

Sendikaların kalkınma üzerindeki etkisi iki yönlü olabilmektedir. Bunlar, kalkınma sürecini yavaşlatan olumsuz etkiler ile kalkınma süreciyle bağdaşan onu hızlandıran etkilerdir.

O halde önemli olan sendikaların bu iki tür etkiden hangisini daha fazla ortaya çıkaracağı, kalkınmada nasıl bir işleve sahip olacağıdır.

Sendikaların kalkınmaya olumsuz etkileri olarak yüksek ücretler ve grevler gösterilmektedir. Grevlerin, ekonomik kalkınmayı, üretimi azaltmak yoluyla engellediği doğrudur. Ancak unutulmaması gereken husus, "grev" in işçi işveren ilişkilerinde uyulması gerekli bir "oyun kuralı" olduğudur.¹¹³ Bu görüşe göre işçi sendikaları,

¹¹¹BOŞOL, a.g.e., s.115.

¹¹²KOZLU, Türkiye..., s.120.

¹¹³SAVAŞ, a.g.e., s.291.

yüksek ücret artışlarına yol açmakta. kârların azalmasına ve sermaye birikiminin yavaşlamasına neden olmaktadır.¹¹⁴ Bu arada sendikalar; çalışma saatlerinin azaltılması yoluna giderek emeğin fiziksel produktivitesini azaltmaktadır.¹¹⁵

Sendikaların kalkınmayı hızlandırıcı yöndeki etkileri olarak şunları gösterebiliriz:

Sendikalar, sosyal güvenlik fonlarının ortaya çıkmasında ve bunların yatırımların finansmanında kullanılmasında önyak olmuşlardır. Öte yandan işçilerin işe alınması ve işbaşında eğitiminde önemli yararları görülmüştür. İşyerinde işçilerin; iş kurallarına uymaları ve işe devam etmeleri gibi konularda sıkı disiplin kontrolü getirmişlerdir. En önemlisi, sendikalar sanayi işçisinin, geleneksel tavır ve davranışlarını değiştirmek ve onlara uydurmak yolunda ciddi başarılar sağlamıştır.¹¹⁶ Güçlü işveren karşısında, bireysel güçlerini sendikalar aracılığıyla birleştiren işçiler, toplumsal uzlaşma kurmuşlar ve çalışma hayatının istikrara kavuşturulmasını sağlamışlardır.¹¹⁷ Ayrıca sendikaların gelir dağılımının düzeltilmesi gibi çok önemli işlevleri de vardır.

İşadamları genellikle büyüme, işçiler ise sosyal güvence ve bölüşüm taraflıdır. Bu nedenle, işadamlarının kollektif, işçilerin bölünmüş örgütsel yapıya sahip oldukları sistemlerde, büyümenin yüksek fakat bölüşümün bozuk, güvencenin zayıf olması beklenir. Ortak örgütlenme her iki kesimin pazarlık gücünü arttırdığı gibi, iki kesim arasında bölüşüm, gelişim, sosyal güvence ve istikrar politikaları üzerinde optimum ve esnek bir uzlaşmanın sağlanmasına destek olur.¹¹⁸

Sendikaların doğuş nedenlerine bakıldığında güçsüz işçilerin sermayedar

¹¹⁴HAN ve KAYA, a.g.e., s.138.

¹¹⁵SAVAŞ, a.g.e., s.291.

¹¹⁶SAVAŞ, a.g.e., s.292.

¹¹⁷HAN ve KAYA, a.g.e., s.138.

¹¹⁸SUNAY ve ÖNİŞ, a.g.e., s.17.

karşısında insanca çalışma ve yaşama mücadelesi görülür. Günümüzün ekonomik koşulları çok farklıdır. Çalışma hayatı ve sermayedar, yöneticilerin işçiye bakış açısı değişmektedir. Bilinçli işveren işçisinin menfaatine olan şeyin kendi menfaatine olduğunun artık farkına varmıştır. Düşük ücretler, uzun mesai saatleri artık başarısının anahtarı değildir. İşveren işçisine yaptığı yatırımın işine yatırım olduğunu artık görmektedir. Tüm işveren ve yöneticiler bu bilince ulaşıncaya zaten sendikaları var eden koşullar ortadan kalkmış olacaktır. Sendikaların görevi bir anlamda kendi doğuş nedenlerini ortadan kaldırmaya çalışacaktır.

Ekonominin insan kaynağının somut biçimi işgücüdür. İşgücü nüfusun ekonomik etkinliği olan bölümüdür. Nüfus gelişmelerine bağımlı olan toplam işgücü sunumu (arzı) ve ekonomik koşulların bir sonucu olan işgücü istemi (talebi), emek piyasasının iki ayağını oluşturur. Sunum ve istemin farkı, ekonomik ve toplumsal açılardan çok önemli bir sorun olan işsizliği verir.¹¹⁹

İşsizliğin, genelde yeterli seviyede meslek eğitimi almamış olanlar arasında yaygın olduğu görülmektedir. İşsizliğin temelinde istihdam alanlarının ihtiyaçlarına uygun yeterli eğitimin verilmemesi yatmaktadır.

İşsizlik en büyük etkisini sosyal sonuçları nedeniyle göstermektedir. Yaşadığımız toplumda sosyal statünün sahip olunan işle belirlenmesi nedeniyle, işsiz kalan kişi kimlik bunalımına girmektedir. Kişisel bir başarısızlık ve işe yaramazlık duygusu ortaya çıkmaktadır. Bu durum aile ve çevresiyle olan ilişkileri alt üst etmekte, özellikle uzun dönemli işsiz kalanlar toplum tarafından dışlanmaya başlamaktadır.¹²⁰ Uzun süreli işsizlik durumu kişilik bozulmasına (edilgenlik 'pasiflik', duyumsamazlık, kuralsızlık, dağınıklık, ilgisizlik v.b.) yol açar.¹²¹

¹¹⁹KEPENEK ve YENTÜRK, a.g.e., s.367.

¹²⁰Ayşe Nur ERTEN, **Türkiye'de İşçiler**, Türkiye'nin Sorunları Dizisi, No: 20, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, s.20.

¹²¹OZANKAYA, a.g.e., s.3-45.

İşsizlik, toplumda ekonomik ortamda da çok ciddi sorunlar yaratmaktadır. Bunların başında gelir dağılımının bozulması gelmektedir.¹²² İnsan şeklindeki sermaye boş, işsiz olduğu zaman bozulmaya faydasızlaşmaya başlar. Çünkü işsizlik işçilerin kazanmış olduğu maharetleri azaltır. Kazançta meydana gelen kayıplar uygun ödemelerle karşılanırsa bile, işsizliğin, insan sermayesine niteliği kaybettirmesini önleyemez.¹²³ Ayrıca işsizlik becerileri geliştirmede fırsatları sınırlar.¹²⁴

Açık işsizlik insan gücünü kullanamama sorununun yalnızca bir yanıdır. Çalışır görünen, hatta gerçekte çalışan insan gücünün de yeterince kullanılmaması sorunu vardır. Gizli işsizlik sorunun bir parçasıdır, ama konunun diğer önemli bir yanı daha vardır. Örneğin, çalışan, gizli işsiz de sayılmayan bir kesimin, sözgelimi bir az gelişmiş ülke aydınının insan gücü ne ölçüde kullanılmaktadır. Kanımızca işsizlik, gizli işsizlik dışındaki bir üçüncü insan gücü kaybı da önemlidir. Bu boşa harcanan insan gücü kaynağının kullanılması kalkınmakta olan ülkelere büyük olanaklar sağlayacaktır.¹²⁵

Ücret sistemi ve personel rejimi de insan sermayesinin etkin kullanımını tayin eden en önemli kurumsal faktörlerden biridir.¹²⁶

Ücretler işçinin yaşama seviyesini belirleyeceğinden, yaşamın devamını sağlayacağından sosyal bir öneme sahip bulunmaktadır. Adil olmayan ücret, toplumsal yaşamı etkileyeceği, toplumsal dengeyi bozacağı için bunun üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Bunun yanında, işçilerin geliri olan ücret, aynı zamanda talep unsuru

¹²²ERTEN, a.g.e., s.20.

¹²³Necdet SERİN, "İnsan Gücüne Yatırım ve İktisadi Kalkınma", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Yıl: 1962, Sayı: 3-4, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963 s.62.

¹²⁴Sabri BÜYÜKDÜVENCİ, *Eğitim Felsefesine Giriş*, Savaş Yayınları, Ankara, 1991, s.50.

¹²⁵BULUTAY, a.g.e., s.9.

¹²⁶Erdal TÜRKKAN, *Ekonomi ve Demokrasi*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996, s.90.

olduğundan, talep azalması üretim fazlasına ve ekonomik bunalımlara neden olabilmektedir.¹²⁷

M.Perelman; düşük değil, tersine yüksek ücretin rekabetin koşulu olduğunu belirtmiştir. Yüksek ücret ve iyi çalışma koşulları rekabetçi bir stratejinin mantıksal parçalarıdır. Bu yolla verimlilik için işçilerin yaratıcılığı sağlanmış olur. Yüksek ücretli bir ekonomi, istemi yok etmeden ekonomiyi güçlü tutabilmek için gerekli olan rekabetçi baskıyı sağlayabilir.¹²⁸

Ücretlerin marjinal verimliliklerin üstüne çıkması ise işsizliğe neden olmaktadır. Ayrıca maliyetlerin artması enflasyona, buna bağlı olarak gelişmenin yavaşlamasına ve sonuç olarak sosyal adaletsizliklere zemin hazırlayacaktır.¹²⁹

Adil bir ücret tanımı yapmak oldukça güçtür. Ancak bu konuda, ücretlerin asgari olarak çalışanlar ve ailelerinin temel ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde olması gerektiğini belirtebiliriz.

Kalkınma için uygun ücret ve personel rejiminin ne olduğu sorusuna da;

Gerek özel sektörde gerekse kamu sektöründe her işe uygun insan gücünün seçilmesine imkan veren bir personel rejimi ve kalifikasyon ve kıtlı düzeyini yansıtan bir ücret sistemi¹³⁰ yanıtı verilebilir.

Gelir ve iş güvenliğinin, iş pazarlığında eşgüdümün yüksek olduğu ekonomiler işbirliğine daha yakın, çatışmaya daha uzak bir yapı göstermektedirler.¹³¹

¹²⁷Nejat BERBEROĞLU, *Çalışma Ekonomisi*, Ant Matbaacılık, Eskişehir, 1995, s.139.

¹²⁸BULUTAY, a.g.e., s.32.

¹²⁹BERBEROĞLU, a.g.e., s.139.

¹³⁰TÜRKKAN, a.g.e., s.90.

¹³¹BULUTAY, a.g.e., s.43.

3.1.2.3. Sağlık ve Beslenme

Sağlık ve beslenme insan niteliğini iyileştiren unsurlardır.

Bir bireyin özgürce düşünebilmesi, yaratıcılığını kullanabilmesi, toplumun gelişmesine ve değişmesine katkıda bulunabilmesi, sağlıklı olması ve sağlıklı kalabilmesiyle doğrudan bağlantılıdır.¹³²

Beslenme koşullarındaki gelişmeler sonucunda her sınıftaki insanların çalışma gücü ve verimliliği artar. İngiltere'nin son 200 yıllık büyümesinin yaklaşık yüzde 30'u beslenmedeki iyileştirmeler sayesinde gerçekleştirilmiştir.¹³³

¹³²Türkan SAYLAN. "Sağlıklı Yaşam". **Çağdaş Eğitim**, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları, No: 1, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, s.233.

¹³³BULUTAY. a.g.e., s.27.

Üçüncü Bölüm

KALKINMA VE EĞİTİM

1. KALKINMADA EĞİTİMİN ÖNEMİ

Eğitimin önemini modern Avrupa'nın kurucusu, Jean Monnet'in şu sözü yeterince vurgulamaktadır; "Her şeyi yeniden yapma imkanım olsaydı, işe eğitimle başlardım."¹³⁴

Her şeyin temeli olan insana şekil veren eğitim, kalkınmanın da temelidir.

Hatta; son yıllarda, bilimsel çevrelerde oluşan görüşlere göre kalkınma süreci, davranış değişikliği, başka bir deyişle eğitim sorunudur.¹³⁵ Gelişmekte olan ülkelerde eğitimle ekonomik gelişmenin ilişkisini inceleyen araştırmalar, temel eğitime yapılan yatırımın, ekonomik yatırımlardan da daha fazla ekonomik gelişmeyi desteklediğini göstermiştir.¹³⁶

Eğitimin iktisadi gelişmeye en büyük yardımı, bireysel davranışları değiştirmedeki, böylece toplumsal kuruluşların ve toplumsal şekillerin çabuk değişmesine yardım

¹³⁴Muhammed Abdus SALAM, a.g.e., s.66.

¹³⁵Yahya Kemal KAYA, *İnsan Yetiştirme Düzenimize Bir Bakış; Eğitimde Model Arayışları*, Bilim Yayınları, Ankara, 1989, s.1.

¹³⁶Çiğdem KAĞITÇIBAŞI, "Türkiye 8 Yıllık Zorunlu Eğitime Neden Mecbur?", *Yeni Yüzyıl*, 13.3.1997, s.17.

etmedeki rolüdür.¹³⁷ Gerçekten de: insan davranışlarını dolayısıyla insanı eğitim yoluyla değiştirmeden, kalkınmayı başarmak mümkün değildir.¹³⁸ İnsanları geliştirmek onlara kalkınmaya uygun davranışlar kazandırmak da ancak eğitimle olur.¹³⁹ O halde, eğitim sadece eğitilen kişiyi değil, eğiten kişinin ailesinden başlayarak tüm toplumu etkiler.¹⁴⁰

Ayrıca eğitim kalkınmanın gerektirdiği bilgi ve becerilere sahip insangücünü yetiştirir.¹⁴¹ Hangi düzeyde çalışıyor olurlarsa olsunlar, daha çok eğitilenler daha verimli üretim yöntemleri uygularlar ve ekonomik büyümeye daha çok katkıda bulunurlar.¹⁴² Daha iyi bir eğitim işçileri daha üretken kılarak ekonomiyi daha rekabetçi duruma getirir.¹⁴³

Sermayeyi düşük ücretlerle davet etmek geçerli bir politika değildir. Çünkü her zaman daha da düşük ücretli ekonomiler bulması olasıdır. Bunun yerine kalifiye işgücü yaratarak teknoloji ve düşünsel girdisi daha yüksek sektörleri hedeflemek daha gerçekçidir. Böyle bir girişim eğitimin önemini vurgulamaktadır.¹⁴⁴

Bugün gelişme yarışında ön sıraları alabilen, çağdaş bilgi ve teknolojiyi

¹³⁷S.D.KELLEY, *İktisadi Gelişmede Toplumsal ve Kültürel Değerlerin Değişmesinde Eğitimin Rolü; Ekonomik Gelişmeyi Hızlandıran Etken Olarak Eğitim*, Çel Tüt Matb., İstanbul, 1987, s.137.

¹³⁸KAYA, a.g.e., s.1.

¹³⁹Yahya Kemal KAYA, "Kalkınmada Eğitimin Rolü", *ABECE Dergisi*, Sayı: 102, s.26.

¹⁴⁰İsmail DOĞAN, *Sosyoloji*, Sistem Yayıncılık, Ankara, 1995, s.157.

¹⁴¹TEZCAN, a.g.e., s.98.

¹⁴²Ali BAYKAL, "Okullaşmanın Gelir Esnekliği", *Boğaziçi Üniversitesi Dergisi*, Sayı: 4-5, İstanbul, 1976-1977, s.2.

¹⁴³KOZLU, *Türkiye...*, s.174.

¹⁴⁴Çağlar KEYDER, *Ulusal Kalkınmanın İflası*, Metis Yayınları, İstanbul, Ekim 1993, s.21.

yakalayabilen ülkeler, nitelikli işgücü yetiştirebilen toplumlardır.¹⁴⁵ Kaba bir gözlemle bile bugün, dünyamızda eğitim düzeyi yüksek olup da geri kalmış bir toplum gösterilemeyeceği gibi, eğitim düzeyi düşük olup da, kalkınabilen bir toplum da gösterilemez.¹⁴⁶

Ondokuzuncu yüzyılda iktisatçıların ve sanayicilerin düşük ücretli işçiliğin verimsiz ve düşük kaliteli işçilik olduğunu ve dünya pazarlarında rekabet gücü bulunmadığını anlamaları uzun sürmedi.¹⁴⁷

Savaş sonrası dönemde (II. Dünya Savaşı) dikkatleri en fazla çeken kalkınma, Japonya'nın kalkınması ile Güneydoğu Asya'da onu takip eden "dört kaplan"ın kalkınmasıdır. Bunlar Güney Kore, Tayvan, Hong Kong ve Singapur'dur (Tayland'da bunlara beşinci kaplan olarak katılmak üzeredir).¹⁴⁸ Bu ülkeler İkinci Dünya Savaşında Amerika'luların icat ettiği "eğitimin işçileri ücretleri hala düşük kalsada yüksek verimli hale getirdiğini" farkettiler.¹⁴⁹ ABD eğitim sayesinde, savaş yıllarında endüstri çağına henüz gelmemiş vasıfsız insanları üretken ve çok verimli işçiler haline dönüştürmeyi başarmıştır.¹⁵⁰ Düşük ücretli ve çok iyi eğitilmiş işçilerin ürettiği kaliteli mallara dayalı ihracata yönelik kalkınma, Japonya'nın kendisini gelişmemişlik ve yenilgiden çekip kurtarmasını sağlayan bir araç oldu.¹⁵¹

¹⁴⁵Kubilay ATASAYAR, "Eğitimde Yapılması Gereken", *İşveren*, Cilt: XXXIV, Sayı: 2, Kasım 1995, s.12.

¹⁴⁶KAYA, *Kalkınmada...*, s.26

¹⁴⁷DRUCKER, *Yeni...*, s.152.

¹⁴⁸DRUCKER, *Gelecek...*, s.57.

¹⁴⁹DRUCKER, *Yeni...*, s.152.

¹⁵⁰DRUCKER, *Gelecek...*, s.57.

¹⁵¹DRUCKER, *Yeni...*, s.152.

2. 21. YÜZYILDA EĞİTİMİN GEREKLİLİĞİ

Eğitilmiş, nitelikli insan gücü yetiştirilmesi ihtiyacı günümüzde sadece bir yasal hak durumunu bir hayli gerilerde bırakmıştır. Artık vasıfsız insan varlığı bir ekonomik değer olmaktan çıkmış, ekonomiye ağır bir külfet olmaya başlamıştır. Gelişen sanayi ve teknoloji kol kuvvetine dayanan işleri büyük ölçüde mekanizasyonla çözmektedir. Uluslararası düzeyde rekabete şans tanıyan emek yoğun sektör veya faaliyet kalmamış gibidir.¹⁵² Yeni ortaya çıkmakta olan meslek kollarında çalışanların uzmanlık alanlarının değişime uğrayacağı muhakkak. Bu değişim kendisini en belirgin olarak fiziksel becerinin yerini zihinsel beceriye bırakarak göstermektedir. Birbirine bağlı olarak gelişen işler, üretim şemasında da zorunlu olarak esnek ve çok yönlü personel ihtiyacı doğurmaktadır.¹⁵³ İhtiyaç duyulan, bilgi ve özel beceri sahibi emekçiler, yaratıcı güce sahip mühendis ve bilim adamları, görevini sevgi, anlayış ve yaratıcılıkla yerine getiren öğretmenler, mesleğin gereklerini uluslararası platformda da icra edebilecek sanayi ve işadamlarıdır.¹⁵⁴

21. Yüzyılda kalkınmanın gerektirdiği insan belirli standartlara ulaşmış insandır. Bu insan şahsında, “beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı bir şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünce gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı ve verimli olmayı gerçekleştiren bir kişidir.”¹⁵⁵

Eğitim, hem bireyler arasında yüksek bir yaşama düzeyi elde etmenin başlıca yolu,

¹⁵²KAVRAKOĞLU, a.g.e., s.125.

¹⁵³Yaprak RENDA. “Teknoloji ve Değişen İş Yaşamı”, **Bilim ve Teknik**, Tübitak, S.346, s.54.

¹⁵⁴KAVRAKOĞLU, a.g.e., s.125.

¹⁵⁵DOĞAN, a.g.e., s.157.

hem de toplum olarak gelişme ve ilerlemenin, çağdaş ülkeler arasında yer almanın başlıca yoludur.¹⁵⁶

3. İNSAN VE EĞİTİM

Heryerde ve özellikle gelişmiş toplumlarda eğitimin tek amacı, gerçek anlamda insan yetiştirmektir. Gerçek insan; ulusal ve duygusal güçleri dengeli, toplumsal ve uluslararası ilişkileri ve olayları bağımsız olarak değerlendirebilecek ve kendini geliştirebilecek ortalama bir çağdaş kültüre üye kişidir.¹⁵⁷

3.1. İnsanın Eğitim Gereksinimi

Eğitim süreci içerisinde insan, kültür ve uygarlık gibi yüksek değerler yaratarak kendini gerçekleştirmektedir. İnsan, gelişmesi ve yaşamını sürdürebilmesi için durmaksızın öğrenmeye mahkum, kendi dünyasını oluşturan insanın potansiyel olarak sahip olduğu ham, işlenmemiş, gelişmemiş yetilerini açığa çıkarması için eğitilmesi zorunlu olmaktadır.¹⁵⁸

Önümüzdeki yüzyılda, iyi yetişmemiş ve çalışma disiplini yüksek olmayan bir işgücünün rekabet şansı olmayacaktır.¹⁵⁹ Eğitilmiş işgücünün daha az eğitime göre kazancı yüksek, iş seçeneği çok ve işsizlik dönemi kısadır.¹⁶⁰ Bireyler olarak daha yüksek gelir elde etmenin, daha gönüllü (refahlı) yaşama koşullarına ulaşmanın, sağlıklı kalıp, hastalıklardan uzak olmanın, güvenlik içinde yaşamının yolu eğitimden

¹⁵⁶KAYA, İnsan..., s.4.

¹⁵⁷İŞVEREN, a.g.e., s.304.

¹⁵⁸BÜYÜKDÜVENCİ, a.g.e., s.90.

¹⁵⁹Atilla KARAOSMANOĞLU, "21.yy.'a Doğru Türkiye'nin Adımları Kararsız", Ekonomik Forum, TOBB Aylık Dergisi, 15.2.1996, S.: 3, s.47.

¹⁶⁰BAYKAL, a.g.e., s.3.

geçmektedir. Yüksek gelirli ve saygın tutulan işlere, uğraşlara girebilmenin yolu, eğitimden geçmektedir.¹⁶¹

3.2. Ahlak Eğitimi Sorunu

Ahlak, genel olarak toplum içerisinde oluşan örf ve adetlerin, değer yargılarının, normların ve kuralların oluşturduğu bir sistem bütünüdür.¹⁶²

Ahbert Schweitzer'a göre ahlak, ilgiyi iyi davranışlara yöneltmektir.¹⁶³

Ahlak, insanları ve toplumları daha olumlu, yaratıcı, mutlu ve dayanışmacı ortamlara taşıyabilecek kurallar olmalıdır. İnsan aklına uygun kanıtlarla desteklenmeyecek her ahlak önermesi, sonuçta ahlaksızlığın kaynağına dönüşebilmektedir.¹⁶⁴ Ahlak ilkeleri kısaca şöyle özetlenebilir; adalet, özgürlük, iyilik kötülükten uzak durmak, doğruluk, insana saygı gibi.¹⁶⁵

Evrensel bir ahlak kodu arayanlar üç temel kaynak üzerinde durmuşlardır: İnanca dayalı dini ahlak, tüzel kuvvete ve yaptırıma dayalı siyasi ahlak, akıla, bilime ve bilince dayalı laik ahlak.¹⁶⁶

Piyasa toplumunda katılımcıların farklı, yasal ama genellikle birbirleriyle çakışmayan çıkarları vardır. Tamamen doğru olan, ama kimi zaman birbirleriyle çelişen

¹⁶¹OZANKAYA, a.g.e., s.404.

¹⁶²Türker ALKAN, *Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993, s.429.

¹⁶³Semra ARIKAN, "İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı", *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C. 13, 1995, s.173.

¹⁶⁴ALKAN, a.g.e., s.90.

¹⁶⁵BÜYÜKDÜVENÇİ, a.g.e., s.95-96.

¹⁶⁶ALKAN, a.g.e., s.408.

hakları vardır. Hakların ve çıkarların, karşılıklı olarak ve ahlaki yönden kabul edilebilecek bir dengenin oluşturulmasına ahlak yardımcı olabilir. Kurallar ve yasalar empoze edilerek değil, ahlaki görüş açısını yükselterek.¹⁶⁷

Ahlak, bireyin kendi davranışlarına uyguladığı buyruklar, zorlamalar ve davranış tanımlamalarından kuruludur. Bu tanım ahlakla gelenekler arasındaki önemli bir ayrılığı hemen ortaya koymaktadır. Gerçekten ahlak, toplum baskısından çok, bireyin ödev duygusu ve erdem anlayışı ile desteklenen toplumsal kurallardan oluşur. Ahlaka aykırı davranışlar, toplumsal yaptırım olsun olmasın, bireyin kendi kendini cezalandırması sonucunu verir.¹⁶⁸

Bireyleri ahlaksızlığa iten buna izin verilmesidir. Çoğu durumda kurumsal kültürler, getireceği avantajlar büyükse, ahlaki standartlardan küçük sapmalar olmasına karşı çıkmıyorlar, kurum, işletme ya da hükümet ne kadar büyük ve korunaklıysa ahlaki sapmanın boyutları da o kadar genişliyor.¹⁶⁹

Bir eyleme, davranışa “ahlaksal” nitelendirmesinde bulunabilmek için o eylemin ya da davranışın doğru bir nedene dayanması kadar doğru yapılması da gereklidir.¹⁷⁰

Ahlak en çabuk değişebilecek kurum ve uygulamalardan biridir.¹⁷¹ Bireyler “ahlaksızlığı” bir öğrenim sonunda öğrenirler.¹⁷²

¹⁶⁷John NAISBITT, *Global Paradoks*, (Çev.: Sinem Gül), Sabah Kitapları, İstanbul, 1994, s.436.

¹⁶⁸OZANKAYA, a.g.e., s.166-167.

¹⁶⁹NAISBITT, a.g.e., s.141.

¹⁷⁰BÜYÜKDÜVENCİ, a.g.e., s.94.

¹⁷¹ALKAN, a.g.e., s.21.

¹⁷²OZANKAYA, a.g.e., s.167.

Ahlak eğitimi, ahlaki değerlerin kazandırılıp, içselleştirilmesidir. Din, siyaset, hukuk kuramları genelde ahlaksal davranış ve anlayışı teşvik eder, güçlendirir.¹⁷³

3.3. Eğitimin İnsan Üzerindeki Etkisi

Eğitim en genel tanımıyla “bireyin toplumsallaşması” amacına yöneliktir. Bir başka deyişle toplumsal değerler eğitim yoluyla bireye aktarılır.¹⁷⁴

Eğitim kişinin meslekler ve değişik kuruluşlar arasında rekabet etmesine imkan veren hem hareketlilik hem de güvence sağlayan bir çeşit seyyar güvence mekanizması olarak değerlendirilebilir.¹⁷⁵

Eğitimin insan üzerindeki etkisi, büyük ölçüde, eğitimin amaç ve işlevleriyle belirlenir.

Genellikle bu işlevlerle bireyin yaşadığı toplumun hem de bu toplumun bağlı bulunduğu çağdaş dünyanın uyumlu bir üyesi haline getirilmesi, aynı zamanda demokrasinin temel ilkelerine saygılı, haklarını yasal yollarla almasını bilen, öte yandan maddi imkanlarının bilincinde olarak birer iyi üretici ve tüketici olmaları eğitim yoluyla sağlanır.¹⁷⁶

3.4. Yeni Toplum Yapısı “Bilgi Toplumu” ve Eğitim

“Bilgi toplumu”, mutlaka bilgi akışına dayalı olarak çalışması gereken bir toplumdur.¹⁷⁷ Bilgi toplumuyla bireyin ve bireysel yeteneklerin esas olduğu bir toplumsal yapı dönüşümü gerçekleştirilmektedir.¹⁷⁸

¹⁷³BÜYÜKDÜVENCİ, a.g.e., s.93.

¹⁷⁴TEZCAN, a.g.e., s.61.

¹⁷⁵DRUCKER, Gelecek..., s.6.

¹⁷⁶DOĞAN, a.g.e., s.157.

¹⁷⁷DRUCKER, Gelecek..., s.6.

¹⁷⁸DOĞAN, a.g.e., s.204.

Ülkelerin ulusal gelirlerinin büyük bir bölümü, bölüşüldükçe çoğalan bir kaynaktan, bilgiden yaratılmaktadır. Üretimi, dağıtımını ve kullanımını açısından bilgi, artık ekonomik bir olaydır. Öylesine ki bilgiyi üretebilen ve üretim aracı olarak kullanabilen insan gücünün gelişmesi için yapılan yatırım son derece kazançlı bir yatırım niteliğindedir. Bunun sonucu olarak, eğitim sistemi, toplumsal sorumluluklarının yanısıra ekonomik değer yaratılmasında da görev yüklenmektedir.¹⁷⁹

Sanayi sonrası toplumun dayandığı yani işgücünün en çarpıcı yönü, sahip olduğu öğretim seviyesiyle ilgilidir. Başka bir deyişle, bilgi toplumu, gittikçe daha ileri seviyede yetiştirilmiş insangücü istemektedir.¹⁸⁰ Bilgi toplumunda ana kurum olarak üniversiteler, akademik enstitüler, araştırma kuruluşları gibi eğitim kurumları gösterilmektedir.¹⁸¹

Endüstri sonrası çağımızda, makinalar rutin işleri yaparken, insanlar da bilgi, zeka ve yaratıcılıklarını kullanabilecekleri işlerle uğraşacaklardır.¹⁸² Bilgi toplumu, bütün mensuplarının okur-yazar olmasını; sadece okuma-yazma ve aritmetik becerilerle değil, (mesela) temel bilgisayar becerilerine sahip ve sayısal, sosyal, tarihsel sistemlerle tanışık olmalarını da şart koşmaktadır. Üstelik bilginin sınırsız derecede yaygın olması dolayısıyla, bilgi toplumunda yaşayanların öğrenmenin usulünü öğrenmeleri de şarttır.¹⁸³

Bilgi işçisi üst seviyede eğitim görmüş bağımsız çalışmaya yatkın bir yapıda olacaktır. Çünkü çalışma hayatı tek kişinin ayrıntılı ve derin bilgisine ihtiyaç duymaktadır. Çalışma hayatının ihtiyaç duyduğu bu insan çok boyutlu insandır. Bundan böyle kişi, artık üretim hattının sınırlı bir bölümünden sorumlu mekanik bir parça

¹⁷⁹BAYKAL, a.g.e., s.1.

¹⁸⁰DURA, a.g.e., s.77.

¹⁸¹DURA, a.g.e., s.53.

¹⁸²Meral ALAKUŞ, *Bilgi Toplumu*, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s.23.

¹⁸³DRUCKER, *Gelecek...*, s.357.

olmayacak, bir işi başından sonuna kadar düşünüp hem uygulayan, hem yönetip sonucuna ulaştıran kişidir.¹⁸⁴

Gelişen bu yeni hayat tarzı toplum açısından, "kapsayıcı, dünya ile ilişkileri kurulmuş, dünyada katkısı bulunsun isteyen, kendi gücünü sürekli gözden geçiren, devre uyumlu olarak ilerleyen bir hayat tarzı"dır. Birey açısından ise, bilgi ile yaşamayı öğrenme, demokrasi değerleriyle bütünleşme: tahlil, sentez, araştırmacılık, girişimcilik, nesnellik, yaratıcı düşünce, sorun çözüme, karar verme, etkili konuşma, rapor hazırlama ve sunma, bilgi ve beceri gibi vasıfları gerektirmektedir. Bu vasıflara sahip olan bireylerin yeni hayat tarzının benimsenmesi ve sürdürülmesinde güçlük çekmeyeceği açıktır. O halde bütün sorun burada sözü edilen vasıfların bireylere kazandırılması çabasıdır.¹⁸⁵ Bunun yolu da eğitimidir.

John Naisbitt'in dediği gibi artık tek bir konuda uzmanlaşmış ve bu alanda bilgilenme sürecini tamamlamış insanlar değil, her konuda genel bilgi sahibi, çok yönlü ve çevreye kolayca uyum sağlayabilen insanlar çağdaş dünyada yerlerini olacaktır.¹⁸⁶

3.5. Bilgi İşçisinin Kalkınmadaki Rolü

Ağırlık merkezi bilgi işçisine doğru kaymıştır. Bu bir bakıma, alın terimiz ve kas gücümüzle çalışma aşamasından, son olarak da bilgiye dayalı çalışmaya geçtiğimiz uzun bir dönemin sürecin mantıklı sonucudur.¹⁸⁷ Dünya artık emek yoğun, malzeme yoğun, enerji yoğun değildir; bilgi yoğun olmaktadır.¹⁸⁸

¹⁸⁴DOĞAN, a.g.e., s.196.

¹⁸⁵DOĞAN, a.g.e., s.198.

¹⁸⁶ALAKUŞ, a.g.e., s.24.

¹⁸⁷DRUCKER, Gelecek..., s.177.

¹⁸⁸DRUCKER, Gelecek..., s.355.

Şimdi yüksek ücretli yeni işlerin çoğunluğu bilgi işçilerindedir.¹⁸⁹ Beden işçilerinin ücret seviyesi dünya rekabetindeki cazibesini gittikçe kaybetmektedir. Verimlilik önemini hala korumaktadır, gerçekte verimliliğin önemi gittikçe de artmaktadır.¹⁹⁰ Verimliliğin artması için sürekli öğrenme gereklidir.¹⁹¹

Bilginin ilerlemesi toplumun kullanabileceği bilgi birikiminde ve dolayısı ile üretimde artış sağlar.¹⁹² Bilgi işçisinde bilginin verdiği korkusuzluk ve uyumluluk vardır. Bu uyumluluk ve korkusuzluk, teşebbüs, ruhunu geliştirir. Toplumda müteşebbisler artar. Bilgiye talep artar. Bilim ilerler.

Bilgi çağında gelişmenin en önemli unsuru bilgi ve bu bilginin ürettiği yüksek teknolojiyi hazmedebilecek, kullanabilecek kapasitedeki insan gücüdür.¹⁹³ Meslek hayatında ilerleyebilmek, bir üniversite diplomasına sahip olmayı giderek daha gerekli kılmaktadır.¹⁹⁴ Artık toplumdaki ağırlık merkezi yeni değerleri ve beklentileri olan yeni bir gruba -bilgi işçisine- doğru koymaktadır.

4. EĞİTİMİN İŞLEVLERİ

Eğitim sisteminin kişi ve toplum hayatını, yukarıda belirtilen yaklaşımlar doğrultusunda değiştirebilmesi kendinden beklenen işlevleri istenen düzeyde gerçekleştirilmesine bağlıdır.¹⁹⁵ Aslında eğitimin işlevleri, her toplumda eğitimin amaçları ile bağlantılı olup onun tarafından biçimlenir. Bununla birlikte her toplumda

¹⁸⁹DRUCKER, *Gelecek...*, s.117.

¹⁹⁰DRUCKER, *Gelecek...*, s.53.

¹⁹¹DRUCKER, *Gelecek...*, s.117.

¹⁹²BAYKAL, *a.g.e.*, s.2.

¹⁹³Ali YAYLA, "Bilgi Çağı ve Bazı Sonuçları", *Türkiye Günlüğü*, Sayı: 12, Güz 1990, s.16.

¹⁹⁴DRUCKER, *Gelecek...*, s.177.

¹⁹⁵DOĞAN, *a.g.e.*, s.157.

eğitimin değişmeyen genel işlevleri vardır.¹⁹⁶ Bunlar sırasıyla toplumsal, ekonomik ve siyasal işlevlerdir.¹⁹⁷

4.1. Eğitimin Toplumsal İşlevleri

Her toplumda, eğitim sisteminden o toplumun kültürünü (örf ve adetlerini, geleneklerini, değerlerini) yeni kuşaklara aktarması beklenir.¹⁹⁸ Bu miras yoluyla her kuşak, kültür birikimi sürecini önceki kuşağın bıraktığı yerden devralarak sürdürebilmektedir.¹⁹⁹ Öte yandan, eğitim, aynı zamanda çağdaşlaşmanın gerektirdiği zorunlu sosyo-kültürel değişimleri gerçekleştirir.²⁰⁰ Özet olarak, eğitimin toplumsal işlevi, bireylere ve genellikle toplumsal kurumlara ussal (rasyonel, akılcı) düşünce tutumunu kazandırmak, böylelikle yeniliklere açık, hoşgörülü bir düşünce ve davranış yapısını toplumda sağlam biçimde yerleştirmektir.²⁰¹

4.2. Eğitimin Siyasal İşlevi

Eğitimin siyasal niteliği, onun devletin bir işlevi oluşundan ileri gelmektedir.²⁰² Her toplumda; eğitim sisteminden, o toplumun anayasasında belirlenmiş olan siyasal sistemi benimseyen, bu sisteme bağlı ve bu sistemin gelişmesinde liderlik yapacak insanlar yetiştirmesi beklenir.²⁰³

¹⁹⁶TEZCAN, a.g.e., s.65.

¹⁹⁷DOĞAN, a.g.e., s.157.

¹⁹⁸KAYA, İnsan..., s.2.

¹⁹⁹TEZCAN, a.g.e., s.65.

²⁰⁰KAYA, İnsan..., s.2.

²⁰¹OZANKAYA, a.g.e., s.408.

²⁰²TEZCAN, a.g.e., s.68.

²⁰³KAYA, İnsan..., s.2.

4.3. Eğitimin Ekonomik İşlevi

Ülkenin ekonomik kalkınmasını sağlıklı bir şekilde başarabilmesi için eğitim sisteminin, kalkınmanın gerektirdiği sayı ve nitelikteki insangücünü öğrencilerin, ilgi, yetenek ve kapasitelerini en akılcı biçimde değerlendirerek yetiştirmesi beklenir.²⁰⁴

Eğitimin ekonomik işlevi bir bakıma yaratıcı insanlar, iyi üreticiler ve iyi tüketiciler yetiştirmektir.²⁰⁵

Bunun yanında eğitimin, gizli işler adını vereceğimiz, fırsat eşitliğinin ve gelir dağılımında adaletin sağlanması,²⁰⁶ eş seçme, tanıdık sağlama, statü kazandırma, çocuk bakıcılığı, çocuğun ekonomik sömürsünü önleme²⁰⁷ gibi işlevleri de vardır.

5. EĞİTİM VE KALKINMA İLİŞKİSİ

5.1. Eğitimin Kalkınmaya Etkisi

Genel eğitimin insana meslek becerileri öğretmemesine karşın üreticiliğine katkıda bulunması, genel eğitim almış kişilerin iş ve meslek hayatına daha kolay uyum sağlamalarından gelir. Ayrıca eğitimde ekonomik kalkınmaya ilişkin olumlu tutum ve davranışlar geliştirilmesi de kalkınmayı kolaylaştırıcı bir etkidir.²⁰⁸

Eğitim, insanlara meslek öğrettiği, işe yarar beceriler kazandırdığı için ekonomik gelişmeye katkıda bulunur. Ancak, eğitimin bu yolla ekonomik kalkınmaya yardım

²⁰⁴KAYA, İnsan..., s.3.

²⁰⁵KAYA, İnsan..., s.3.

²⁰⁶Tuncer BULUTAY, "Çocuk Çalışanlar ve İş Dünyası", Forum, 15.4.1996, TOBB Aylık Dergisi, s.54.

²⁰⁷TEZCAN, a.g.e., s.76-77-78.

²⁰⁸TURGUT. a.g.e., s.65.

etmesi bazı koşullarla mümkündür. Okulda kazanılan beceriler ekonominin gerektirdiği türlerde ve mükemmellikte değilse, bu katkı önemsiz olur. Geleneksel eğitim programlarında öğrencilere, ileride kullanacağı farzedilecek bazı bilgi ve beceriler verilir. Ekonomik kalkınmayı hedef alan programlarda ise okul programlarının içeriği iş ve meslek alanlarının temel bilgi ve becerilerine indirilir.²⁰⁹

5.2. Eğitim Yatırımlarının Ekonomik Analizi

Eğitim;

- i. En kârlı yatırımdır.
- ii. En pahalı yatırımdır.
- iii. Sonucu en geç alınan yatırımdır.
- iv. Yanlış yönlendirildiği zaman zararı en korkunç olan yatırımdır.

5.3. Eğitim ve Demokrasi

Demokrasiyi siyasi yaşama şekli olarak seçmiş olan ülkelerde, eğitim kişilerde yaratıcı ve eleştirici düşünmeyi geliştirir. Öğrencilerin ilgilerini ve yeteneklerini değerlendirir. Onlara geniş dünya görüşü ve hoşgörü kazandırır.²¹⁰

İnsanlar açık biçimde ve eleştirisel olarak eğitilmedikçe, onların seçtikleri temsilciler ve hükümet üyeleri de aydınlatıcı olmayacaklardır. Eğer gençleri demokrasinin işlemediği için yetiştirmeyi istiyorsak, onları demokrasinin değeri ve erdemlerini bilecek şekilde eğitmeliyiz.²¹¹

²⁰⁹TURGUT, a.g.e., s.65.

²¹⁰KAYA, İnsan..., s.1.

²¹¹TEZCAN, a.g.e., s.101.

Kısaca özetlemek gerekirse, demokrat kafalı yurttaşların eğitimi ilk önce, demokrasiyi oluşturan değerlerin önemsenmesini gerekli kılmaktadır. Bunun için de, demokrasinin değerleri ve işleyiş biçimleri yaşanmalı ve uygulanmalıdır. Katılma, danışma, tartışma, açıklık; adalet, nesnellik, dürüstlük, özerklik, tüm bunlar sadece kitaplardan öğrenilmez; gerçek ortamda bunları yaşamayla gerçekleştirebilir; bunlar ve uygulayanların birbirlerine karşı ve öğrencilerine karşı olan tutum ve davranışlarından öğrenilebilir.²¹²

Demokratik rejimin uygulanması meziyet ister. Eğitim düzeyi arttıkça demokrasi daha başarılı bir biçimde uygulanabilir.

5.4. Eğitim ve Teknoloji

Teknolojinin hızla geliştiği bir dünyada yaşıyoruz. Gelişen teknoloji bir yandan yeni iş alanları ile yeni istihdam imkanları sağlamakta; öte yandan nitelikli insangücü ihtiyacını da arttırmaktadır. İstenen nitelikte insangücü yetiştirmek ise eğitimin temel hedeflerinden biridir.

Teknolojinin en önemli etkilerinden biri vasıfsız işçilerin yerini teknolojik araçların alması oldu.²¹³ Endüstriyel teknolojinin ilk etkisi el emeğinin mekanizasyonu, sonraki ise otomasyondur. Bu durum elle yapılan işlerin giderek azalmasına yol açtı. Eğitilmiş ve kalifiye elemana duyulan ihtiyaç arttı.²¹⁴

Yeni teknolojilerin kullanımına geçişle birlikte bunları kullanacak yeni uzmanlara ve teknik ekiplere ihtiyaç olacaktır.²¹⁵ Üretim sürecinde yaygınlaşan bilgisayar ve robot

²¹²BÜYÜKDÜVENCİ, a.g.e., s.53-54.

²¹³RENDA, a.g.e., s.52.

²¹⁴RENDA, a.g.e., s.53.

²¹⁵RENDA, a.g.e., s.53.

kullanımı, artık sade fabrika işçisinin bile karmaşık elektronik aletleri kullanabilmesi zorunlu kılmaktadır.

Teknolojik değişim sadece iş hayatındaki makinaların değişmesi anlamına gelmez. Aynı zamanda işyerindeki davranışların ve iş anlayışının, düşünce sistemlerinin, beklentilerin ve değerlerin de değişmesidir.²¹⁶

Gelişmiş teknolojiler sürekli öğrenmeyi de gerektiriyor. Gelişen teknolojiler giderek tüm sektörlere yayılıyor. Yeni üretim teknikleri ve buna bağlı olarak yeni ürünler ve endüstri dalları oluşuyor. Bu durum söz konusu alanlarda çalışan kişilerin teknik bilgi düzeylerinin sürekli bir şekilde artırılmasını zorunlu kılıyor.²¹⁷

Teknolojinin gelişimi işyerlerinde de işçi eğitimine yer verilmesini gerektiriyor artık. Yani iş sadece eğitim kuruluşlarına düşmüyor. Eğitim kuruluşlarıyla işyerlerindeki işbirliği bu çizgide giderek artıyor.²¹⁸

İnsana yapılan yatırım sürekli olarak teknolojiden gelişmeden yararlanmayı mümkün kılmaktadır.

5.5. İşyerinde Eğitim

Verim artırıcı faktörlerin en önemlilerinden biri de hizmet içi eğitimler ve seminerlerdir. Hizmet içi eğitim, hem bilgi birikiminin yaygınlaştırılması, hem de personelin değişen koşullara uyum sağlaması açısından önem taşımaktadır. Bu eğitimler içinde daha önce eğitim almamış ve yeni işbaşı yapmış personele yönelik, toplam kalite yönetimi, farklı bölümlerden çalışanlara yönelik güvenli taşıma, mekanik montaj ve standart onarım yöntemleri gibi hizmet içi eğitim örneklerini verebiliriz.²¹⁹

²¹⁶RENDA, a.g.e., s.54.

²¹⁷RENDA, a.g.e., s.53.

²¹⁸RENDA, a.g.e., s.53.

²¹⁹Ela ŞAHİN, "Verim Artırıcı Yöntemler", *Bilim ve Teknik*, TÜBİTAK, Sayı: 345, Ağustos 1996, s.54.

Hizmetiçi eğitim, kişilerin hizmetteki verimlilik ve etkinliklerinin artırılması, gelişmeye yol açan bilgi, beceri ve anlayışlarının zenginleştirilmesine yöneliktir.²²⁰

Firmada işçiler fabrikada sermaye ile çalışarak birçok şey öğrenmekte, bilgi düzeyini geliştirmekte, insan sermayelerini arttırmaktadırlar. Bu öğrenime öğrenen işçilerin, üretim tekniklerine yaptıkları, belki küçük ama sürekli katkılar ve geliştirmelerde dahildir. Bu öğrenme ve gelişme ögeleri de dokunulmayan sermaye niteliğindedir.²²¹

5.6. Mesleki Eğitim

Bu eğitim tipinin ana amacı, işgücü piyasasının istekleri doğrultusunda insan yetiştirerek işsizliği azaltma ve üretimde kalite ve verimliliği artırarak ülke rekabet gücünü yükseltmektir.²²²

Mesleki eğitimin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması her geçen gün daha fazla önem kazanıyor. Çünkü işletmelerin geleneği, üretim yapılarındaki hızlı değişime cevap verebilecek yeni endüstri kültürünün yerleştirilmesine ve sürekli bir biçimde geliştirilmesine bağlıdır. Bu açıdan bakıldığında geleceğe dönük uzun vadeli ihtiyaçların analizi çerçevesinde gerçekleştirilecek kapsamlı ve esnek mesleki eğitim programları gerek işletmeler, gerekse çalışanlar açısından büyük yararlar sağlayacaktır.²²³

Eğitilmiş bir işçinin daha verimli, becerikli olduğu açıktır.²²⁴ Böyle bir eğitimle işgücünün sanayiye bağlılığı sağlanacak, kişide teknolojiye karşı alışkanlıklar kazandırılmış olacaktır.²²⁵

²²⁰TEZCAN, a.g.e., s.4.

²²¹BULUTAY, Yeni..., s.33-34.

²²²ATASAYAR, a.g.e., s.12.

²²³RENDA, a.g.e., s.53.

²²⁴TEZCAN, a.g.e., s.92.

²²⁵TEZCAN, a.g.e., s.73.

Dördüncü Bölüm

BEŞERİ SERMAYE FAKTÖRÜNÜN TÜRKİYE'DEKİ DURUMU

1. TÜRK KARAKTERİ VE SOSYO POLİTİK YAPI

Toplumları, toplumsal etkileri bilmeden bir ülkenin ekonomisini, kalkınma olanaklarını anlayabilmeye olanak yoktur.²²⁶

Türkiye'deki kalkınmanın stratejik faktörlerini tespit için herşeyden önce ekonomik, sosyal ve politik faktörlerin hangi aşamada olduklarının tespitine yönelen ciddi bir çalışma gerekmektedir.

1.1. Türk Kültürü

Daha önceki "kültür" başlıklı bölümde, kültürün dayanaklarını din ve milliyetçilik olarak göstermiştik. Şimdi Türk kültürünü oluşturan bu iki unsuru sırasıyla inceleyeceğiz.

İslamiyet bölümünde teori olarak değil, yorumlanış ve uygulanış olarak ele alınmıştır. Teorik bir inceleme yapmak çalışmanın boyutlarını aşmaktadır.

İslam, silm ve selam kelimelerinden gelen bir kelime olup Allah'a teslimiyet anlamını taşır.²²⁷

²²⁶BULUTAY, Yeni..., s.43.

²²⁷Yaşar Nuri ÖZTÜRK, *İslam Gerçeği*, Hürriyet Ofset, 1995, s.3.

İslam ideolojisi, Arap gelenek ve kurumlarının reformasyona tabi tutularak Tanrı katında meşru kılınmış halidir. Çöl koşullarının da etkisiyle üretici değil, var olanı tüketmeye, değiş tokuş etmeye ve güçlü olanın zayıf üzerindeki hegemonyasını kutsamaya yönelik bir toplum örneği oluşturur.²²⁸

İslam dininin ekonomik gelişme ile ilişkisi konusunda yapılan araştırmaların büyük bir çoğunluğu, islam dininde gelişmeye engel olacak kuralların bulunmadığı, islamın gelişme ile uyuşmayan biryanının olmadığı, ancak öbür toplumsal ve kurumsal etkenlerin sonucunda islam dininin yorumlanış ve uygulanış biçiminin gelişmeyi engelleyici bir rol aynadığı sonucun vermektedir.²²⁹

Bugün az gelişmiş ülkelerin önemli bir kısmı müslümandır.²³⁰ Batı'ya dinamik enerjisini veren şey bireyciliktir, hükmetme arzusudur, bir tüketim felsefesi kanalıyla, bedeli ne olursa olsun maddi şeylere sahip olmak ve istif etmek için duyulan müthiş iktidir. Bu tür coşkun bir enerji toplumu hareket halinde tutar. İslam'da tam tersine, sabur, telaşa kapılmamak ve denge önemlidir.²³¹

İslamiyet özgürlükçe değil baskıcı bir din özelliği göstermektedir. Baskının olduğu yerde insanlar yeteneklerini tam olarak kullanamaz ve geliştiremezler, yaratıcılık ve hayal güçleri gelişmez. İslamiyetin düşüncüyü sınırlayan kaderci yapısı, gelişmenin önünde bir engel oluşturmaktadır.

İslam ülkeleri, din ile devlet işlerini ayırıp dini liderleri devlet yönetiminden uzak tutmadığı için ilerleyemiyor. Türkiye'de son zamanlarda bu kervana katılmak üzeredir.

²²⁸Erdoğan AYDIN, *İslamiyet Gerçeği*, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995, s.33-34.

²²⁹HAN ve KAYA, a.g.e., s.56.

²³⁰SAVAŞ, a.g.e., s.308.

²³¹S.Ahmet EKBER, "Medya Moğolları Bağdat Kapısında", (Çev.: Levent Cinemre), *NPQ Türkiye, New Perspectives Quarterly*, Cilt 2 H 7, 1994, s.13.

Osmanlı döneminde gerçekleştirilen bir takım yenileşme ve modernleşme girişimleri düşüncenin inançtan bağımsızlaşmaması ve bireyin kendine özgü bir din dışı eylem alanının yaratılmamış olması nedeniyle köklü değişimlere yol açmamıştır. Bugün de bu sorun tamamiyle çözülmüş değildir. Düşünce bir türlü “doğma”dan kurtulamamaktadır.²³²

Son 30 yıl, özellikle de son bir kaç yıl, Türkiye’deki din anlayışının Türklüğe özgü nitelikten uzaklaşıp Araplaştırıldığı, bu toplumun özünde olmayan niteliklere büründürülmek istendiği bir on yıldır.²³³

Başlangıçta siyasal iktidarı elinde bulundurabilmek ve kişisel çıkarlar için siyasete malzeme olan din, 1983 sonrası ise tarikatçı inancın egemen olduğu bir siyasal anlayış içinde Suudi sermayenin desteğiyle, Türkiye’yi farklı bir siyasal rejime taşımanın aracı olmuştur.

Her milletin milliyetçilik anlayışı değişik ve farklı olduğundan, dünyada ne kadar milliyetçilik akımı varsa o kadar milliyetçilik anlayışı vardır.²³⁴

Türkiye’de milliyetçilik bir baskı aracı olmuştur. Siyasal iktidarların elinde toplumsal muhalefeti bastırmak için kullanılmıştır. Milliyetçilik anlayışımız anti sosyalist bir çizgidedir. Türkiye’de milliyetçilik ardına sığınan kesimler ırkçılık yapmaktadır. Karşı düşünceye yaşama hakkı tanımamaktadır.

Milli kültür ve milliyetçiliğin çeşitli çevrelerce istismar edilmesi, bu sefer aksi yönde, milliyetçiliğe düşman, milli kültürü reddeden tepki odakları meydana getirmiştir.²³⁵

²³²BÜYÜKDÜVENCİ, a.g.e., s.54.

²³³Mümtaz SOYSAL, “Tadı Kaçan Müslümanlık”, Milliyet, 07.07.1990.

²³⁴EROĞLU, a.g.e., s.25.

²³⁵Mustafa E.ERKAL, İktisadi Kalkınmanın Kültürel Temelleri, Semih Ofset, Ankara, 1990, s.137.

Eğer milliyetçi duygunun bir bilinci ve onun doğurduğu "ulusal bilinç" bir toplumda sağlamsa, milliyetçi ideolojinin fazla olması gerekmez. Milliyetçi duygunun zayıf bulunduğu ülkelerde milliyetçi ideoloji güçlü ve sert olmaktadır.²³⁶

Ulusal kalkınma için gerekli milliyetçi heyecanı yaratamıyoruz. Milliyetçilik ruhunu dışa karşı güçlü bir ulusal ekonomi yaratmak için kullanacağımıza iç hasımlarımızı sindirmekte kullanıp, birleşme yerine bölünmeye yöneliyoruz.²³⁷

İslam ve milliyetçiliğin temel hatlarını çizdiği Türk kültürünü ana hatlarıyla şöyle gösterebiliriz:

Ülkemizde, tarıma dayalı geleneksel toplum yapısının bir çok değer, norm ve davranış kalıbı çözüldükçe, yeni toplumun, yani endüstri ve bilgi toplumunun değer, norm, rol ve davranış kalıpları henüz yeterli düzeyde oluşmamış ve olgunlaşmamıştır.²³⁸

Bu durum, değişim ve dönüşüm içindeki toplumda, geçiş döneminin yol açtığı boşluk nedeniyle oldukça sorunlu ve bunalımlı bir ortam yaratmaktadır. Yeni yapılanmadan pay alma yarışı, çıkar ideolojilerini ön plana getirmiş olup, toplumda fırsatçılık, rüşvet ve haksız kazanç yolları aşırı rağbet görmektedir.²³⁹

İç içe girerek birbirini bütünleyen iki geleneğimiz çağdaş düşünceyle çalışmaktadır. Bunlardan biri aktarmacılığa dayanan medrese geleneği, öteki otorite bağımlılığıdır. Bunların bütünleşmez, zamanla otorite sözünü eleştirisiz benimseyen, verilmiş olanı yineleyen ve ileten bir düşünme yönteminin yerleşmesine neden olmuştur.²⁴⁰

²³⁶ORAN, a.g.e., s.20-21.

²³⁷KOZLU, Türkiye..., s.157.

²³⁸ERKAN, a.g.e., s.211.

²³⁹ERKAN, a.g.e., s.211.

²⁴⁰Nazan İPŞİROĞLU, "Çağdaş Eğitimden Ne Anlıyoruz?", Çağdaş Eğitim, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990, s.15-16.

Öte yandan toplumumuzun ataerkil aile yapısı da otorite sözüne bağımlılığı pekiştirmiş, özgür düşüncenin yerleşmesini önlemiştir. Bugün de düşünme hep tek doğrultuda sürdürülmektedir. Olgulara eleştirel yaklaşılmamakta, verilmiş olan sorgulanmadan tek doğru kabul edilmekte, yeni doğrular aranmamaktadır.²⁴¹

İlgisizleşen, tepkisizleşen, okumadan, düşünmeden seyretme şartlandırılmasının ağırlık kazandığı, magazin konularının en hayati meseleleri ikinci plana ittiği günlük düşünme alışkanlığının arttığı, insan ufkunun daraldığı, ruh dünyasının basitleştiği ve sığlaştığı bir yapılaşma ortaya çıkmıştır.²⁴²

Toplumun kültür alanında boşluğu aşabilmesi için, bireylerin, dünya görüşü, düşünce yapısı ve kafa yapısında, bir yenilenmeye gitmesi gereklidir. Bunun anlamı, inanç ve duyguya dayalı düşünce yapısından, nedenselliğe dayalı yenilikçi ve yaratıcı bilimsel düşünceye geçiştir.²⁴³

1.2. Sosyal ve Siyasal Yaşam

Türk toplumunda çağdaş anlamda, üretime yönelik, yenilikçi, yaratıcı girişimcilik yerine; hazır bulduğu kısa dönemli fırsatları değerlendiren, “pazar kapitalisti” şeklindeki tüccarlık anlayışının yaygınlığı ve diğer yandan da toplumsal yapıda girişimciliği teşvik edici yapıların bulunmayışı kalkınma önünde önemli bir engeldir. Böylece toplumumuz, başarıya dayalı rekabet toplumu olmaktan çok, “ilişkiye dayalı”, halk deyimi ile “torpil” ve çıkar ilişkisine dayalı bir yapı sergilemektedir.²⁴⁴

²⁴¹İPŞİROĞLU, a.g.e., s.17.

²⁴²ERKAL, a.g.e., s.141.

²⁴³ERKAN, a.g.e., s.211.

²⁴⁴ERKAN, a.g.e., s.229.

Bağımlılığa dayalı ilişki toplumu olma özelliği ile inanca dayalı duygusal tepkisel yaklaşım içindeki bir toplumda; ilkeler, kurallar ve yasalar değil; egemen pozisyondaki kişilerin keyfi; duygusal ve tepkisel kararları geçerli olur. Bunun sonucunda toplumda bir sistem değil; sistemsizlik egemendir. Türk toplumunda uzun dönemli, kalıcı ve etkin işleyen sistemlerin ve örgütlü (organize) çalışma geleneğinin olmayışı bu nedenledir.²⁴⁵

Türkiye’de aile bağları, kanımızca çok olumlu bir olgu olarak, batı ülkelerindekinden çok daha güçlüdür. Buna karşılık, özellikle köylerde erkeğin egemenliği, kadının düşük eğitim düzeyi gibi olumsuz eğilimler vardır.²⁴⁶

Sosyal, kültürel ve dini etmenler kadının verimli çalışmasını engellemektedir. Kadınlar işe alınma, terfi ve iş dağılımında haksız uygulamalarla karşılaşırken, ücret dağılımındaki eşitsizlik nedeniyle iş verimliliği düşmektedir.²⁴⁷

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), Nisan 1995 hanehalkı işgücü anketi sonuçlarına göre, Türkiye nüfusunun yarısını kadınlar oluşturmaktadır. Yine aynı araştırmaya göre kadınların istihdamdaki payı % 30.6’dır. İstihdamdaki kadınların % 69.1’i ücretsiz aile işçisidir.

İstihdam edilen kadınların eğitim düzeyide çok düşüktür. % 24’ü okur yazar dahi değildir. % 7’sinin okuma-yazma bildikleri, ancak ilkokulu bitirmedikleri, % 54.3’ünün ilkokul, % 2.6’sının ortaokul, % 5.3’ünün lise, % 5’inin de yüksekokul mezunu oldukları görülmektedir. Mesleki bir niteliğe sahip orta ve lise dengi meslek okulu mezunlarının oranı ise sadece % 1.8’dir.

Eğitim düzeyinin düşüklüğü ve kayıtlı sektördeki istihdam imkanlarının sınırlı olması, kadın işgücününün kayıt dışı sektörde istihdam edilmesine yol açmaktadır. Yetersiz

²⁴⁵ERKAN, a.g.e., s.223.

²⁴⁶BULUTAY, Yeni..., s.43.

²⁴⁷BAYKAL. a.g.e., s.3.

eğitim düzeyinin yanısıra, toplum içinde kadına atfedilen rol, kadının aile içindeki konumu ve değer yargıları, kadınlar için meslek ve aile yaşamını uyumlaştıracak destek programlarının yeterince geliştirilmemiş ve yaygınlaştırılmamış olması da kadınlarımızı işgücü piyasasında etkin bir şekilde yer almaktan alıkoymaktadır.²⁴⁸

Türkiye’de gelir dağılımının bozukluğu nedeniyle, önemli bir kesim yetersiz beslenme yüzünden bedeni ve ahlaki gelişimini tam olarak tamamlayamamaktadır. Nüfus artışı hızlı % 2.2, çocuk ölüm oranları yüksek ve ortalama yaşam kısaydır.

Türk toplumunda politik katılım, organize toplumun sosyal gruplarının katılımı biçiminde değil, bireysel katılımlar biçiminde gerçekleşmektedir. Bu durum demokrasinin kökleşmesini ve kurumsallaşmasını engellemektedir.²⁴⁹

Ayrıca Türk toplumunda demokrasi bir yaşam biçimi ve davranış yöntemi olarak benimsenmemiştir. Demokrasinin şekli koşullarının varlığına rağmen, onun içerik ve niteliğini belirleyen diğer, norm ve davranışlar henüz toplum tarafından özünsenmemiştir. Bu yüzden de davranışların demokrat olmaktan çok, otoriter ve bağımlı insan tipi yeralan bir biçimde gerçekleştiği görülmektedir.²⁵⁰

Türk parlamentosu, Türk toplumunun kaymağı değildir, kesitidir. Kesiti olunca büyük parçadaki kusur ve meziyetler küçük parçada da aynı ölçüde yaşanacaktır.

Politika insanın kendisi için yatırım yeri olmuştur. Bu durum halkın politikaya da, politikacıya da güvenini sarsmıştır.²⁵¹

²⁴⁸“Ülkemizde Kadın İstihdamının Artırılması”, İşveren, Cilt: XXXIV, Sayı: 6, Mart 1996, s.30.

²⁴⁹ERKAN, a.g.e., s.211-212.

²⁵⁰ERKAN, a.g.e., s.212.

²⁵¹Bedia AKARSU, Atatürk Devrimi ve Temelleri, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995, s.15.

Türkiye’de ekonomi politikasındaki etkinsizlik ve yetersizlik ekonomik sistemin etkin işleyişini engellemektedir. Bu nedenle belli ön koşullar olmasına rağmen piyasa sistemi rekabetçi ve dinamik değildir. Aksine Türkiye’nin ekonomik sistemi rant ve spekülasyona dayalıdır.

Nasıl ki ekonomik sistemde rant ve spekülasyon ortamı egemen ise politik sistemde de buna paralel olarak işleyen popülist politika egemendir. Rekabet ve katılımın olmadığı politik sistemin yapılanma ve işleyişi etkinlikten uzaktır. Zira politikacılar ve partiler toplumsal sorunlara çözüm üretmek yerine bolca ideolojik sloganlar ve popülist yaklaşımlar üreterek sadece şekli demokrasiyi işletmeyi başarmışlardır.²⁵²

1.3. İşgücü Piyasası ve Sendika Hareketleri

Türkiye’de hızlı bir nüfus artışı görülürken işgücü piyasası da homojen bir yapı göstermemektedir. Ülkemizde işgücünün büyük bir kısmının tarımsal faaliyetin egemen olduğu kırsal alanda bulunması kırsal ve kentsel işgücü piyasalarını birbirinden farklı kılmaktadır.²⁵³

Ülkemizde istihdamın sektörel dağılımının 1992 yılı ihbarıyla tarımda % 48, sanayide % 15 ve hizmetlerde ise % 37 olduğu görülmektedir.²⁵⁴

²⁵²“Türk Politik Sistemi”, **Ekonomik Vizyon**, Sayı: 15, İzmir Ticaret Odası, Mayıs-Haziran 1995, İzmir, s.42.

²⁵³“İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi”, (Temel Yapısal Değişim Projeleri Komite Raporları), **7. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, DPT, 1995, Ankara, s.50.

²⁵⁴**7. Beş Yıllık Kalkınma Planı**, İnsan Gücü Alt Komisyon Raporu, Ankara, 1995, Yayın No: DPT/2399, s.6.

Kırsal işgücü piyasalarında vasıfsız işgücü çoğunluk teşkil ederken, toprakların küçük parçalara bölünmüş olması sonucu kendi hesabına ve ücretsiz aile işçisi biçiminde çalışma görülmektedir. Kentsel alanda ise işgücü piyasası başlıca iki bölümde farklı özellik göstermektedir. Bunlardan ilki gayriresmi (marjinal) sektörde çalışanlardır. Bu gruptakiler genellikle kırdan göç etmiş, hemen iş bulamamış gündelikçi ve geçici olarak ücretli çalışan vasıfsız işgücü ile hizmetler kesiminde az bir sermaye ile veya hiç bir sermaye gerekmeksizin kendi işini yaparak²⁵⁵ gelir sağlayan kişilerden oluşmaktadır.

Batı toplumları gibi bir ücretliler toplumu olmaktan henüz çok uzak bulunan Türkiye ekonomik ve sosyal içerikli çok boyutlu sorunlara yol açan işsizlik olgusuyla karşı karşıyadır. İşgücüne katılım oranı düşmekte, marjinal sektör diye adlandırılan güvencesiz sektör büyümekte, açık ve gizli işsizlik baskısını daha çok hissettirmektedir. İşsizlik, özellikle genç yaş grubunu etkilerken, ekonomide yeniden yapılanma arayışları içinde işten çıkarmalarda artmaktadır.²⁵⁶

Tablo 1: İşsizlerin Eğitim Düzeylerine Göre Dağılımı (1992)²⁵⁷

Okur-yazar olmayanlar	% 5.0
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyenler	% 4.0
İlkokul	% 54.5
Ortaokul	% 11.0
Orta Dengi Meslek Okulu	% 0.9
Lise	% 15.1
Lise Dengi Meslek Okulu	% 4.5
Yüksekokul ve Fakülte	% 5.0

Ülkemizde işsizlik sorunu, sanayileşmede arzu edilen düzeye gelinememesi, tarım

²⁵⁵..İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi", 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.50.

²⁵⁶..İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi", 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.50.

²⁵⁷..İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi", 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.10.

toplumu niteliğinin belirli ölçüler içinde ağırlığını sürdürmez; hızla artan genç nüfusun istihdamını sağlayacak yatırımların yeterli seviyede gerçekleştirilmemesi nedeniyle yapısal özellik taşımaktadır.²⁵⁸

Ülkemizde, istihdam ve işsizlik sorunun önemini ve özelliklerini belirleyen nedenler çok çeşitlidir. Hızlı nüfus artışı, iç ve dış göçler, kentleşme, yetersiz gelir, bölgelerarası gelişme farklılıkları, yatırım politikaları, eğitim politikaları gibi...²⁵⁹

İstihdam ve işsizlik sorununu meydana getiren faktörler içerisinde nüfus artışı özel bir önem taşımaktadır.²⁶⁰

Sanayileşmekte olan ülkemizde, işgücümüz, eğitim eksikliği nedeniyle gelişen bilim ve teknolojiye ayak uyduramamaktadır.²⁶¹

Tablo 2: İstihdam Edilenlerin Eğitim Durumuna Göre Dağılımı (1992)²⁶²

Okur-yazar olmayanlar	% 12.4
Okur-yazar olup bir okul bitirmeyenler	% 7.2
İlkokul	% 56.4
Ortaokul	% 7.0
Orta Dengi Meslek Okulu	% 0.5
Lise	% 7.3
Lise Dengi Meslek Okulu	% 3.5
Yüksekokul ve Fakülte	% 5.7

²⁵⁸“İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi”, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.50.

²⁵⁹“İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi”, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.51.

²⁶⁰“İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi”, 7. Beş Yıllık Kalkınma Planı, s.51.

²⁶¹Neşet GÖKOK, “İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğinde Eğitimin Önemi”, İşveren, Cil: XXIX,

Sayı: 8, Mayıs 1991, s.10.

²⁶²7. Beş Yıllık Kalkınma Planı, İnsangücü Alt Komisyon Raporu, s.6.

80'li yıllardan sonra "serbest piyasa" ekonomik sistemini kabul eden ülkemizde yaşanan hızlı enflasyon ne yazık ki çalışma barışını çok olumsuz etkilemiş, işçi işveren münasebetlerinde ciddi bir krize yol açmıştır. Sendika-Hükümet ilişkilerinde gerginlik, Sendika-İşveren münasebetlerindeki uzaklık, dünyada grevler azalırken, Türkiye'de artan grevler, grevlerde kaybolan işgünlerindeki kronik yükselme vs. bu krizin ve endüstri ilişkilerindeki hastalığın tipik belirtileridir.²⁶³

Türkiye'de sendikacılığın ve toplu pazarlık hakkının, serbest piyasa ekonomisi içinde yerini alabilmesi için, ücret sendikacılığı yerine, verimlilik, istihdam politikasında etkinlik, uzmanlaşmaya dayalı yapıcı politikalar içinde hareket eden ve işçi kesiminin uzun vadeli çıkarlarını gözeten çağdaş sendikacılık anlayışı benimsenmelidir.²⁶⁴

Ücret sistemi ve personel rejiminin insan sermayesinin etkin kullanımını engelleyen bu faktör olmasının nedenlerini şöyle sıralayabiliriz:

- i. Sendikal hakların tüm çalışanlara verilmemiş olması.²⁶⁵
- ii. İşçilere tanınan sendikalaşma, toplu sözleşme ve grev hakkından tüm işçilerin yararlanmamasıdır. Herşeyden önce geniş bir kayıt dışı ekonominin varlığı bu sektörde çalışan işçilerin sendikal haklardan yararlanmasını engellemektedir. Diğer taraftan, belli bir boyuttan küçük olan firmalarda (Türkiye'de on kişiye kadar işçi çalıştıran firmalar) sendikal örgütlenme imkanı bulamamaktadır.²⁶⁶ Ayrıca özel işletmelerin yöneticileri çeşitli yasal yöntemler kullanarak sendikalaşmayı engellemektedirler.
- iii. Sendikaların global toplu pazarlık stratejileridir. Bu yaklaşımla ücretlerin belirlenmesinde çeşitli işletmelerin kârlılık ve rantabilite farklılıkları, verimlilik

²⁶³"Günümüzde Sendikacılık ve Yeni Arayışlar", İşveren, Cilt: XXX, Eylül 1992, s.29.

²⁶⁴Günümüzde Sendikacılık.... s.31.

²⁶⁵TÜRKKAN, a.g.e., s.90.

²⁶⁶TÜRKKAN, a.g.e., s.91.

farklılıkları, iş gücünde ve işçi temininde varolan farklılıklar gözardı edilmiş olmaktadır.²⁶⁷

iv. Kamu kesiminde personel atama sisteminde, siyasi etkenlerin ve kriterlerin ön planda tutulmasıdır.²⁶⁸

v. Firmaların ücret ve personel rejiminin önemini kavramış olmalarıdır.²⁶⁹

1.4. Sosyal Güvenlik

Esas olarak, mesleki statüleri dikkate alınarak teşkilat yapısı düzenlenmiş olan sosyal sigorta kurumları üzerine inşa edilmiş olan Türk sosyal güvenlik sistemi, 1994 yılı itibariyle toplam nüfusumuzun % 80.6'sını sosyal güvenlik kapsamına almıştır.²⁷⁰

1994 yılı itibariyle sosyal güvenlik için ayrılan pay GSYİH'nin % 6'sı civarındadır. Bu oran 24 OECD ülkesi arasında en düşük oranlı ülkenin % 15'lik program yarısından azdır.²⁷¹

Ülkemizde mevcut sosyal güvenlik kurumlarının hepsi mali sıkıntı içinde bulunuyor. Emekli sandığı, giderlerinin gerçek değerini düşürecek ayakta kalabilmekte, Emekli Sandığı'nın sağladığı başlıca avantaj olan emekli ikramiyesinin ve emekli aylıklarının gerçek değeri, enflasyonun baskısı altında gittikçe küçülmüştür.²⁷²

Bağkur tam bir bataklıkta çökmüştür. SSK'nın prim alacakları akıl almaz boyutlara

²⁶⁷TÜRKKAN, a.g.e., s.92.

²⁶⁸TÜRKKAN, a.g.e., s.94.

²⁶⁹TÜRKKAN, a.g.e., s.96.

²⁷⁰Yusuf ALPER, "Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Kriz ve Reform İhtiyacı", *İşveren*, Cilt: XXXIV, Sayı: 5, Şubat 1996, s.8.

²⁷¹ALPER, "Sosyal...", s.9.

²⁷²Alpaslan IŞIKLI, "Sosyal Güvenliğin Bunalımı", *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: XX, Sayı: 191, Mayıs 1996, Ankara, s.25.

varırken, değişik sigorta dallarında yapılması gerekli olan ödemeler bakımından bir darboğaza girilmiş bulunuyor.²⁷³

Sosyal güvenlik kurumlarını krize düşüren sebepleri üç başlık altında sıralayabiliriz:

- i. Kaynak yetersizliğine bağlı problemler,
- ii. Sosyal güvenlik prensiplerinden sapmalardan kaynaklanan problemler,
- iii. Altyapı yetersizliğinden kaynaklanan problemler.²⁷⁴

Hükümetler, sosyal güvenlik kurumlarının imkanlarını siyasi araçlarla kullanmışlar, sistemin değerini bozan prim affı, borçlanma gibi müdahalelerde bulunulmuştur. Siyasi iktidarlar, sosyal sigorta kurumlarının yarattığı fonları, uzun dönemde sigortalılar aleyhine olacak şekilde kısa vadeli araçlar için kullanmışlar ve eritmişlerdir. Kendileri başta olmak üzere toplumda imtiyazlı gruplar yaratmışlardır.

1.5. Çalışma Yaşamı ve Çalışma İlkeleri

Organize çalışmamaktayız. Fertlerimiz, idaredeki personelimiz; birlikte, disiplin içinde çalışma kavramına erişememiştir.²⁷⁵

Ülkemizde çalışma anlayışı, iş değerindeki eşitlik, toplu çalışmada uyumluluk ve teşkilat gibi çalışma ilkelerinden yoksundur. Henüz sosyal sınıf ilişkilerinde uyumlu bir denge sağlanamamış olmasından ötürü, emek sömürüsü iş değerinin ve dolayısıyla gerçek iş verimliliğinin düşük düzeyde kalmasına neden olmaktadır.²⁷⁶

²⁷³İŞIKLI, a.g.e., s.25.

²⁷⁴ALPER, "Sosyal...", s.9.

²⁷⁵SADIKLAR, a.g.e., s.7.

²⁷⁶İŞVEREN, a.g.e., s.2+6.

1.6. Devlet Yapısı

Türkiye hiçbir yönetim sistemini istikrarlı bir kurumsal zemine oturtamamış, bölünmüş ve kutuplaşmış bir çoğulculuk ile askeri (veya yarı askeri) merkezîyetçi rejimler arasında gelip giden bir kısır döngüyü bir türlü kuramamıştır.²⁷⁷

Türkiye temel stratejik kararların üst düzey bürokrat ve az sayıda büyük firmaların işbirliğiyle oluşturulduğu ve toplumun büyük çoğunluğunun söz konusu karar mekanizmalarından dışlandığı bir model olarak tanımlanabilir. Türkiye’de gelişme ve değişimler aşağıdan yukarı değil, yukarıdan aşağıya doğru gerçekleşmektedir. Gelişme ve değişimler içsel olarak yapılabildiği için yaşatılmamaktadır.

Demokraside toplum tarafından istenilip gerçekleştirilen bir olgu değildir. Toplumumuzda demokrasi altyapısı ve kültürü yoktur. Demokrasi ülkemizde adeta insan üzerine uymayan bir elbise gibidir. Bu yüzden Türkiye’de kendine özgü kurum ve kuralları olan sözde demokratik bir rejim vardır.

Halk ise devlet arasında bütünleşme ve karşılıklı güven ortamı yeterince sağlanamamışsa, insanlar devlet dairelerinin buralardaki bürokratik işlevlerin işkence haline dönüştüğü inancı ortamına itilmişse o toplumda huzur ve demokratik uygulamaların geçerli olduğu savunulamaz.

Ekonomik yasaları reddederek her kararı “siyasal çıkara” göre veren bu devlet anlayışına sahibiz.

Sonuç olarak bugün uygulanan sözde demokratik parlamenter rejimde ise Türkiye kalkınamaz. Ülkede herşeyden önce demokrasi alt yapısı oluşturulmalı, demokrasinin kurum ve kuralları tam olarak yerleştirilmelidir. Sorun bunun nasıl ve hangi kurum tarafından gerçekleştirileceğidir. Burada akla ilk gelebilecek husus demokrasinin askıya alınıp, bir ara rejim uygulamasının gerekli olduğudur.

²⁷⁷SUNAY ve ÖNİŞ, a.g.e., s.17.

2. TÜRK EĞİTİMİ

2.1. Türk Eğitim Sistemi

Tablo 3: Eğitimde Mevcut Durum²⁷⁸

EĞİTİM KADEMESİ	Okul Sayısı			Öğrenci Sayısı			Öğretmen Sayısı		
	1923 1924	1996 1997	Artış (Kat)	1923 1924	1996 1997	Artış (Kat)	1923 1924	1996 1997	Artış (Kat)
Okul Öncesi	80	7.200	89	5.880	228.898	38	136	10.039	73
İlkokul	4.894	46.292	8	341.941	6.853.273	19	10.238	216.548	20
Ortaokul	116	9.841	84	9.894	2.609.514	263	1054	68.029	64
Lise	43	5.641	130	3.799	2.225.342	584	838	141.431	168
Genel Lise	23	2.522	108	1.241	1.252.189	1008	513	69.058	133
Mes.Tek.L.	20	3.119	155	2.558	973.153	380	325	72.373	221
TOPLAM	5.133	69.024	12	361.514	11.917.027	32	12.266	436.067	34
Yaygın Eğitim	-	5.435	-	-	989.707	-	-	39.434	-
GENEL TOPLAM	5.113	74.459	13	361.514	12.906.734	35	12.266	475.501	38

1994-1995 öğretim yılında ilköğretim 1. kademe çağ nüfusu 7.264.941, net okullaşma oranı % 97.1'dir. İlköğretim ikinci kademe çağ nüfusu 3.498.593, net okullaşma oranı % 68.7'dir.

1991-1992 öğretim yılında fakülte ve yüksek okullara devam eden öğrenci sayısı 759.047, öğretim elemanı sayısı 35.132, okul sayısı 424'dür.²⁷⁹

1973 tarihli ve 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu, Türk Milli Eğitim sisteminin örgün eğitim ve yaygın eğitim olmak üzere iki ana bölümden oluştuğunu belirtmektedir.(Md.18)²⁸⁰

²⁷⁸Mehmet SAĞLAM, **Milli Eğitimde Hedefler**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1997, s.5.

²⁷⁹Aylanur ATAKLI, **İkokullarda Yönetici Davranışlarının Öğretmen Verimliliğine Etkisi**, MEB Yayını No: 3032, İstanbul, 1996, s.11.

²⁸⁰Rıfat OKÇABOL, "Türkiye'de Yetişkin Eğitimin Sosyolojisi", **İktisat Dergisi**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organı, Yıl: 30, Sayı: 345, Ocak 1994, s.72.

2.1.1. Örgün Eğitim

Okul öncesi, ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarını kapsar.

2.1.1.1. Okul Öncesi Eğitim

Okul öncesi eğitim, isteğe bağlı olup, ilköğretim çağına gelmemiş çocukların eğitimini kapsar. Okul öncesi eğitim kurumları, bağımsız ana okulları olarak kurulabildikleri gibi, gerekli görülen yerlerde ilköğretim kurumlarına bağlı ana sınıfları olarak da açılmaktadır.

Çocukların, bedensel, zihinsel ve duygusal gelişimlerini ve okul öncesi çocukların iyi alışkanlıklar kazandırılarak temel eğitime hazırlanmasını,²⁸¹ ekonomik ve sosyal yönden farklı ortamlardan gelen çocukların aynı ortamı, yaşama ve paylaşma gibi olumlu özellikler kazanmalarının başlangıcı, ilk aşaması okul öncesi eğitimidir.²⁸²

Okul öncesi eğitim, kadının iş hayatına katılımı, şehirleşme düzeyi, refahın artması ve toplumsal bilinç düzeyi ile yakından ilişkilidir.

2.1.1.2. İlköğretim

İlköğretim 6-14 yaşlarındaki çocukların eğitim ve öğretimini kapsayan, 8 yıllık bir kurumdur. Ülkemizde ilköğretim mecburi ve devlet okullarında parasızdır.

Amacı; çocukların iyi birer yurttaş olabilmeleri için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlıklar kazanmalarını, ilgi ve yetenekleri doğrultusunda bir üst öğrenime hazırlanmalarını sağlamaktır.²⁸³

²⁸¹DOĞAN, a.g.e., s.157.

²⁸²DOĞAN, a.g.e., s.158.

²⁸³DOĞAN, a.g.e., s.159.

2.1.1.3. Ortaöğretim

Ortaöğretim 8 yıllık eğitimin adından, en az üç yıllık genel, mesleki ve teknik öğretim veren kurumların tümünü kapsar. Sekiz yıllık temel eğitimini tamamlayan her öğrencinin yararlanabileceği ortaöğretimin amacı, öğrencilere asgari düzeyde ortak bir genel kültür verecek onları birey ve toplum sorunlarını tanımak, çözüm yolları aramak, ülkenin sosyo-ekonomik ve kültürel kalkınmasına katkıda bulunacak bilinç ve güçle ilgi, beceri ve yetenekleri doğrultusunda yüksek öğretime veya iş alanlarına hazırlamaktır.²⁸⁴

2.1.1.4. Yükseköğretim

Ortaöğretimden sonra, en az iki yıllık yükseköğretim veren ve öğrencilerini önlisans, lisans ve yüksek lisans düzeyinde yetiştiren eğitim kurumlarının tümünü kapsar.

Yüksek öğretimin amacı, milli eğitimimizin ilke ve hedeflerinden ödün vermeksizin, kalkınmamızın gerçekleşmesinden çok önemli bir faktör olan insanımızı ilgi, beceri ve yetenekleri doğrultusunda ve ülkemizin üst düzeyde insangücü ihtiyacını karşılayacak şekilde geliştirmektir.²⁸⁵

2.1.2. Yaygın Eğitim

Yaygın eğitim, örgün eğitim sistemine hiç girmemiş ya da herhangi bir kademesinde bulunan veya bu kademelerden çıkmış bireylere; gerekli bilgi, beceri ve davranışları kazandırmak için örgün eğitimin yanında veya dışında onların; ilgi, istek ve yetenekleri doğrultusunda ekonomik, toplumsal ve kültürel gelişmelerini sağlayıcı nitelikte çeşitli süre ve düzeylerde yaşam boyu yapılan eğitim-üretim-rehberlik ve uygulama etkinliklerinin tümüdür.²⁸⁶

²⁸⁴DOĞAN, a.g.e., s.159.

²⁸⁵DOĞAN, a.g.e., s.159.

²⁸⁶OKÇABOL, a.g.e., s.72.

2.2. Türk Eğitim Sisteminin Özellikleri ve Sorunları

2.2.1. Türk Eğitim Sisteminin Özellikleri

Aktarıcı modele dayalı olan eğitimimizde genel işleyiş şöyledir; alıcının (öğrenci) sahip olmadığı bir şeyin bilgisine sahip olan eğitimci bunu alıcıya çeşitli yöntem ve tekniklerle aktarmaktadır.²⁸⁷

Eğitim sistemimiz genellikle öğrenme yerine öğretmeye, verileri almaya, çocuğu yetişkinlerin isteğine göre yetiştirmeye, elemeye, nakilciliğe, sorgulamadan kabullenmeye, kanılar yerine kanılarla düşünme tarzına dayalı pek esnek olmayan bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁸⁸

Ülkemizde insanın yeteneğini geliştirici olmaktan çok, frenleyici ve köreltici bir eğitim sistemi egemendir. Çünkü ülkemizde var olan “kişiye bağımlılık” bireyin yeteneğini açığa çıkarma ve geliştirme şansını azaltmaktadır. Aynı neden, toplumda bireyi, yeniliğe, başarıya, yaratıcılığa güdülemek yerine; sosyal ilişki geliştirmeye ve bağımlılığa güdülmektedir.²⁸⁹

Kalkınma amaçlarına uygun bir eğitim politikası yoktur.

Bugün ülkemizde bilimsel bulgulara dayalı ve kalkınma planı ile bütünleşmiş bir eğitim planlamasından söz etmek imkansızdır.

²⁸⁷BÜYÜKDÜVENCİ, a.g.e., s.56.

²⁸⁸Savaş BÜYÜKKARAGÖZ, “Eğitimde Kalite Sorunu”, Yaşadıkça Eğitim, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul, Eylül-Ekim 1994, S.: 36, s.3.

²⁸⁹ERKAN, a.g.e., s.229.

Türk Milli Eğitim Sistemi, akademik ve eğitimci bürokratlara, merkezi bir yapı ve kurumsal bir monotonluk içinde yönetilen bir sistemdir.²⁹⁰

2.2.2. Türk Eğitim Sisteminin Sorunları

2.2.2.1. Niceliksel Sorunlar

Türkiye’de eğitim ciddi sorunlar içindedir. Uluslararası kıyaslamalarda, neredeyse tüm ölçütler (olumlu) bakımından hem sanayileşmiş hem de gelişmekte olan ülke ortalamalarının altında kalmaktadır. Her düzeydeki okullaşma oranlarındaki önemli artışlara, çalışan nüfusun eğitim düzeyindeki bütün iyileştirmelere rağmen, Türkiye’de bugün 25 yaşın üzerindeki nüfusun gördüğü ortalama eğitim süresi yalnızca 3.5 yıldır. Bu konuda dünya ortalaması 5, sanayileşmiş ülkeler ortalaması 10. gelişmekte olan ülkeler ortalaması ise 3.7’dir.²⁹¹

1990’da yapılan tespite göre, nüfusun % 20.8’i okur yazar bile değil. Okul öncesi eğitimde yeterli gelişme sağlanamamıştır.

İnsanları yaşamları boyunca öğrendiklerinin % 70’ini kazandıkları ve fiziksel, zihinsel gelişmelerinin üçte ikisini tamamladıkları, okul öncesi eğitimde okullaşma oranı % 6.8, ortaöğretimde % 68, yüksek öğretimde % 13.²⁹²

Özel sektörün eğitim ve öğretim hizmetine katılımı yeterli düzeyde olmamıştır. Özel okulların genel eğitimdeki payı sadece % 1.5. Bu pay yüksek öğretimde % 1’in altındadır.

²⁹⁰KOZLU, Türkiye..., s.231.

²⁹¹Ekonomi Politikaları Çalışma Grubu, “Eğitim Üzerine”, Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt XX, Sayı: 190, Nisan 1996, Ankara, s.31.

²⁹²Abbas GÜÇLÜ, Güçlü Eğitim, AD Kitapçılık, İstanbul, 1996, s.13.

2.2.2.2. Niteliksel Sorunlar

Kalkınma planları eğitimde nitelik ve niceliğin birlikte gelişmesini öngörürken nicelikteki artışlar nitelikte de aynı hızla gerçekleşmemiştir. Nitelikli eğitimden yoksun vatandaş sayısının artması eğitim görmemiş olanların sayısının fazlalığı kadar sakıncalı olmaktadır.²⁹³

Eğitim sisteminin en büyük sorunlarından birisi ezberciliğe ve bilgi yüklemeye dayanmasıdır. Öğrenciyi araştırmaya yönlendirmeyen, öğrenci katılımı ve eleştirisini devre dışı bırakan, bu eğitim sistemi gençleri yarınlar hazırlayamaz ve onları toplumla bütünleşmeye götüremez.

Çocukların baskı altında yetiştirildiği toplumlar; çocuklarını kendi başına hareket etme imkanını ve sorumluluk taşıma duygusu veren toplumlara oranla daha pasif ve durgun olmaktadır.²⁹⁴

Nüfusun hızla artması ve bundan doğan sosyal talep baskısı eğitimin her kademesinde sayısal patlama yaratmış, geleneksel okul eğitimi yetersiz kalmış, çığ gibi büyüyen aşağıdaki sorunlar nitelik krizine ve verim düşüklüğüne neden olmuştur.²⁹⁵

Bunlar;

- İkili eğitim ve kalabalık sınıflar sorunu.
- Öğretmen ve öğretim elemanlarının sayı ve nitelik olarak yetersizliğidir.

²⁹³ATAKLI, a.g.e., s.11.

²⁹⁴SAVAŞ, a.g.e., s.307.

²⁹⁵Zekai BALOĞLU, **Türkiye’de Eğitim**, TÜSİAD, 2. Baskı, Kasım 1990, s.172.

2.2.2.3. Eğitim Politikasından Kaynaklanan Sorunlar

Eğitim sistemimiz hükümetler üstü bir yapıya ve milli bir politika üzerine oturtulamamıştır.

Eğitim politikasından kaynaklanan sorunları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Eğitimin insangücü ihtiyaçları düşünülerek planlanması bizim kalkınma planlarımızda kaba meslek sınıflarındaki sayısal tahminlerde kalmış, okul programlarına hiç inilmemiştir.²⁹⁶
- Programlar ve eğitim araçları açısından eğitim sistemi, bilim ve teknoloji faktöründen yeterince etkilenmemiş ve Türk toplumu, değişmeye uyumun en etkili aracından yoksun kalmıştır.²⁹⁷
- Etkin bir yönlendirme sistemi kurulamamıştır.
- Okul, sanayi ve çevre işbirliği yeterince geliştirilememiştir.
- Eğitimle ilgili kurumlar arası koordinasyon eksikliği mevcuttur.
- Eğitimde fırsat eşitliği sağlanamamıştır.
- Eğitim kurumlarının optimum büyüklükte kurulmaması ve tam zamanlı işlemeyişi kaynak israfına yol açmıştır.²⁹⁸
- Öğretmenlerin sosyo-ekonomik koşulları çok kötüdür.
- GSMH ve konsolide devlet bütçesi içinde eğitime ayrılan pay büyüyeceği yerde küçülmüştür.

²⁹⁶TURGUT, a.g.e., s.65.

²⁹⁷KOZLU, Türkiye..., s.227.

²⁹⁸KOZLU, Türkiye..., s.120.

Yukarıda üç başlık altında saydığımız sorunlar nedeniyle, işgücümüz, gelişen bilim ve teknolojiye ayak uyduramamaktadır.

2.3. Eğitim Giderlerinin Finansmanı

Eğitim faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi genel bütçeden eğitime ayrılan paya bağlıdır. Ayrılan pay ne kadar fazla olursa toplumun eğitim ihtiyacı o oranda karşılanmış olacaktır.

1993 yılında 400 trilyon 710 milyar TL. olan genel bütçenin % 15.43'ü yani 57 trilyon 549 milyar 395 milyon lira eğitime ayrılmıştır. Eğitime ayrılan bu paranın, 49 trilyonu personel giderlerine, 1,5 trilyonu diğer cari giderlere, 3 trilyon 967 milyar 380 milyonu yatırımlara, 3 trilyon 82 milyar 15 milyonu transferlere, 444 milyarı kamulaştırmaya, 1 trilyonu vergi iadeleri karşılıkları olarak dağıtılmıştır.²⁹⁹

Son yıllarda genel bütçeden eğitime ayrılan pay oran olarak düşmüştür. Eğitime ayrılan kişisel harcamaların etkinliği de düşüktür. Üniversiteye girişe hazırlık için harcanan para, üniversiteye harcanan kaynağın üzerine çıkmıştır.

2.4. Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları

VII Beş Yıllık Kalkınma Planı Stratejisinden de belirtildiği gibi, "eğitimde amaç; demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen, bilgi çağı insanını yetiştirmektedir."

Türk insanının profili Milli Eğitim Temel Kanunu'nda yer alan amaçlarla çizilmiştir.

Genel Amaçlar

²⁹⁹DOĞAN, a.g.e., s161.

Madde 2- Türk Milli Eğitiminin genel amacı, Türk milletinin bütün fertlerini,

1. Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasa'da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve sosyal hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış haline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;

2. Beden, zihin, ahlâk, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı ve yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;

3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığını kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak;

Böylece, bir yandan Türk vatandaşlarının ve Türk toplumunun refah ve mutluluğunu arttırmak; öte yandan milli birlik ve bütünlük içinde iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı desteklemek ve hızlandırmak ve nihayet Türk milletini çağdaş uygarlığın yapıcı, yaratıcı seçkin bir ortağı yapmaktır.³⁰⁰

³⁰⁰Zekai BALOĞLU, *Türkiye'de Eğitim*, Türkiye'nin Sorunları Dizisi 1, Yeni Yüzyıl Kitaplığı, s.21-22.

2.5. Türk Eğitim Politikası

Milli Eğitim Temel Kanunu'nda, öğrencilerin, "hür ve bilimsel düşünceye" yönlendirilmeleri öngörüldüğü halde, -hiç olmazsa genelde- uygulanan yöntem, amacın gerçekleşmesini engellemekte, hatta amaçlanan "hür ve bilimsel düzen" in oluşmasına olanak bırakmamaktadır.³⁰¹

³⁰¹KOZLU, Türkiye..., s.226.

KAYNAKÇA

- ABDUSSALAM, Muhammed, **Güneyin Gelişmesinde Bilim; Teknoloji ve Bilim Eğitimi Üzerine Notlar**, (Çeviren Orhan Düzgüneş), Kültür Bakanlığı Yayınları, No: 1261, Ankara. 1990.
- AKARSU, Bedia, **Atatürk Devrimi ve Temelleri**, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1995.
- ALAKUŞ, Meral, **Bilgi Toplumu**, T.C.Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- ALKAN, Türker, **Siyasal Ahlak ve Siyasal Ahlaksızlık**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.
- ALPER, Yusuf, "Sosyal Güvenlik Sistemlerinde Kriz ve Reform İhtiyacı", **İşveren**, Cilt: XXXIV, Sayı: 5, Şubat 1996.
- ARIKAN, Semra, "İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı", **Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, C. 13, 1995.
- ATAKLI, Aylanur, **İkokullarda Yönetici Davranışlarının Öğretmen Verimliliğine Etkisi**, MEB Yayını No: 3032, İstanbul, 1996.
- ATASAYAR, Kubilay. "Eğitimde Yapılması Gereken", **İşveren**, Cilt: XXXIV, Sayı: 2, Kasım 1995.
- AYDIN, Erdoğan, **İslamiyet Gerçeği**, Öteki Yayınevi, Ankara, 1995.
- BALOĞLU, Zekai, **Türkiye'de Eğitim**, Türkiye'nin Sorunları Dizisi 1, Yeni Yüzyıl Kitaplığı.

- BAYKAL, Ali. "Okullaşmanın Gelir Esnekliği", **Boğaziçi Üniversitesi Dergisi**, Sayı: 4-5, İstanbul, 1976-1977.
- BAYSAL, Jale. "Din, Ahlak ve Toplumsal Yaşam", **Çağdaş Eğitim**.
- BERBEROĞLU, Nejat, **Çalışma Ekonomisi**, Ant Matbaacılık, Eskişehir, 1995.
- BİLGİN, Vedat, "Enformasyon, Toplum ve Kültür", **Türkiye Günlüğü**, Üç Aylık Fikir ve Kültür Dergisi, S.:12, Güz 1990.
- BRZEZINSKI, Zbigniew, **Kontrolden Çıkmış Dünya**, (Çeviren: Haluk MENEMENCİOĞLU), T.İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 337, 1996.
- BOS, Hendricus C., "İktisadi Gelişmede Eğitimin Yeri ve Değeri", **Ekonomik Çalışmayı Hızlandıran Etken Olarak Eğitim**, Çeltüt Matbaacılık, İstanbul, 1967.
- BOŞOL, Koray, **Türkiye Ekonomisi**, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 464, Eskişehir, 1995.
- BULUTAY, Tuncer, "Çocuk Çalışanlar ve İş Dünyası", **Forum**, 15.4.1996, TOBB Aylık Dergisi.
- BULUTAY, Tuncer, **Yeni Büyüme Kuramları ve Büyüme Kalkınma Konusunda Diğer Bazı Yaklaşımlar**, DPT Yayınları, 1995.
- BÜYÜKDÜVENCİ, Sabri, **Eğitim Felsefesine Giriş**, Savaş Yayınları, Ankara, 1991.
- BÜYÜKKARAGÖZ, Savaş, "Eğitimde Kalite Sorunu", **Yaşadıkça Eğitim**, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul, Eylül-Ekim 1994, S.: 36.

ÇEÇEN, Anıl, **Kültür ve Politika**, Gündoğan Yayınları. Ankara, 1996.

DOĞAN, İsmail, **Sosyoloji**, Sistem Yayıncılık, Ankara. 1995.

DURA, Cihan, **Bilgi Toplumu**, Kültür Bakanlığı Yayınları. No: 1244. Ankara, 1990.

DRUCKER, Peter F., **Gelecek İçin Yönetim**, (Çeviren: Fikret Üçcan), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 327, Ajans-Türk Matbaacılık, Ankara, 1996.

DRUCKER, Peter F., **Yeni Gerçekler**, (Çeviren: Birtane Karamakçı), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 315, Tisamat Basım Sanayi, Ankara, 1993.

EKBER, S.Ahmet, "Medya Moğolları Bağdat Kapısında", (Çev.: Levent Cinemre), **NPQ Türkiye**, *New Perspectives Quarterly*, Cilt: 2, H: 7, 1994.

ENGİNOBA, Ali, **Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu**, İmge Kitabevi Yayınları No: 107, Ocak 1995.

ERDOĞAN, İrfan, "Yeni Örgütsel Yaklaşımlar Işığında Okul Geliştirme", **Yaşadıkça Eğitim**, Kültür Koleji Yayınları, İstanbul, Temmuz-Ağustos 1996.

ERKAL, Mustafa E., **İktisadi Kalkınmanın Kültürel Temelleri**, Semih Ofset, Ankara, 1990.

ERKAN, Hüsnü, **Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 326, Doğu Matbaacılık. İzmir, 1994.

ERTEN, Ayşe Nur, **Türkiye'de İşçiler**, Türkiye'nin Sorunları Dizisi, No: 20, Yeni Yüzyıl Kitaplığı.

EROĞLU, Hamza, **Atatürk ve Milliyetçilik**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Atatürk'ü Araştırma Merkezi, Ankara, 1992.

FULLER, Graham E., **Demokrasi Tuzağı**, (Çeviren: Meral Gaspıralı), Altın Kitaplar Yayınevi, 1996.

GÖKOK, Neşet, "İşçi Sağlığı ve İş Güvenliğinde Eğitimin Önemi", **İşveren**, Cilt: XXIX, Sayı: 8, Mayıs 1991.

GÜÇLÜ, Abbas, **Güçlü Eğitim**, AD Kitapçılık, İstanbul, 1996.

HAN, Ergül ve KAYA, Ayten, **Kalkınma Ekonomisi**, Birlik Ofset Yayıncılık, Eskişehir.

HAN, Ergül, **Az gelişmişlik ve Kalkınma Ekonomisi**, Eskişehir, 1993.

İŞIKLI, Alpaslan, "Sosyal Güvenliğin Bunalımı", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt: XX, Sayı: 191, Mayıs 1996, Ankara.

İPŞİROĞLU, Nazan, "Çağdaş Eğitimden Ne Anlıyoruz?", **Çağdaş Eğitim**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

İŞVEREN, Adil, **Toplumsal Törebilim**, Ankara İkt.ve Tic.İl.Ak.Yayın No: 130, Ankara, 1990.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem, "Türkiye 8 Yıllık Zorunlu Eğitime Neden Mecbur?", **Yeni Yüzyıl**, 13.3.1997.

KANTARCIOĞLU, Selçuk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür**, Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları: 730, Ankara, 1987.

KARAOSMANOĞLU, Atilla, "21.yy.'a Doğru Türkiye'nin Adımları Kararsız",
Ekonomik Forum, TOBB Aylık Dergisi, 15.2.1996, S.: 3.

KARATAŞ, Süleyman, **Türkiye'de Gelişme Doğrultusu**, Veli Yayınları, İstanbul,
 1994.

KAVRAKOĞLU, İbrahim, **Dengeli Gelişme İçin Ekonomi Politikaları**, Boğaziçi
 Üniversitesi, İstanbul, 1990.

KAYA, Yahya Kemal, "Kalkınmada Eğitimin Rolü", **ABECE Dergisi**, Sayı: 102.

KAYA, Yahya Kemal, **İnsan Yetiştirme Düzenimize Bir Bakış; Eğitimde Model
 Arayışları**, Bilim Yayınları, Ankara, 1989.

KELLEY, S.D., **İktisadi Gelişmede Toplumsal ve Kültürel Değerlerin
 Değişmesinde Eğitimin Rolü; Ekonomik Gelişmeyi Hızlandıran Etken
 Olarak Eğitim**, Çel Tüt Matb., İstanbul, 1987.

KEHRER, Günter, ROBERTSON, Roland ve DURKHEIM, Emile, **Din Sosyolojisi**,
 (Çeviren: M.Emin KÖKTAŞ, Abdullah TOPÇUOĞLU), Vadi Yayınları, No: 46,
 Ankara, 1996.

KEPENEK, Yakup ve YENTÜRK, Nurhan, **Türkiye Ekonomisi**, Remzi Kitabevi,
 İstanbul, 1994.

KEYDER, Çağlar, **Ulusal Kalkınmanın İflası**, Metis Yayınları, İstanbul, Ekim 1993.

KIŞLALI, Ahmet Taner, **Siyasal Çatışma ve Uzlaşma**, İmge Kitabevi Yayınları: 29,
 Ankara, 1993.

KORUYUCU, Nazif, **Türkiye İktisadı**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1993.

KOZLU, Cem, **Türkiye Mucizesi İçin Vizyon Arayışları ve Asya Modelleri**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 335, Tisamat Basım Sanayii, Ankara, 1996.

KOZLU, Cem, **Kurumsal Kültür**, Bilkom Yayınları, İstanbul, 1988.

KÖSE, A.Haşim, **Büyüme ve Verimlilik**, MPM Yayınları, No: 471, Ankara, 1992.

KÖSE, Ruhi, "Ekonomik Büyüme, Modernleşme, Eğitim ve Gelir Dağılımı: Kurumsal İki Yaklaşım", **Eğitim Dergisi**, S.: 6, MEB, Ankara, 1993.

NAISBITT, John, **Global Paradoks**, (Çev.: Sinem Gül), Sabah Kitapları, İstanbul, 1994.

OKÇABOL, Rifat, "Türkiye'de Yetişkin Eğitimin Sosyolojisi", **İktisat Dergisi**, İ.Ü. İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti Yayın Organı, Yıl: 30, Sayı: 345, Ocak 1994.

ORAN, Baskın, **Atatürk Milliyetçiliği**, Bilgi Yayınları, 62/3, Ankara, 1990.

OZANKAYA, Özer, **Toplumbilim**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994.

ÖZER, İzzettin, "İslam Ekonomisi Gibi Birşey Yoktur", **İktisat Dergisi**, İ.Ü. İk.Fak.Mezunları Yayını, İstanbul, Temmuz 1994, S.: 350.

ÖZER, Zuhale, "Yaratıcılığa Giden Yolda Beyin Fırtınası", **Bilim ve Teknik**, Tübitak, S.348, Kasım 1996.

ÖZKALP, Enver, **Sosyolojiye Giriş**, Anadolu Üniversitesi Eğt.Sağlık ve Bil.Arş.Çalışmaları Vakfı Yayını, No: 87, Eskişehir, 1990.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, **İslam Gerçeği**, Hürriyet Ofset, 1995.

RENDA, Yaprak, "Teknoloji ve Değişen İş Yaşamı". **Bilim ve Teknik**, Tübitak, S.346.

SADIKLAR, C.Tayyar, **Zirvedeki Japonya**, Meteksan A.Ş., Ankara, 1991.

SAĞLAM, Mehmet, **Milli Eğitimde Hedefler**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1997.

SAVAŞ, Vural, **İktisadi Kalkınma**, (2. Fasikül) Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, No: 439, Eskişehir, 1995.

SAYIN, Önal, **İnsan Faktörünün Sosyal ve Ekonomik Gelişmelerdeki Yeri, Önemi**, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, No: 27, İzmir, 1983.

SAYLAN, Türkan, "Sağlıklı Yaşam", **Çağdaş Eğitim**, Çağdaş Yaşamı Destekleme Derneği Yayınları, No: 1, Cem Yayınevi, İstanbul, 1990.

SERİN, Necdet, "İnsan Gücüne Yatırım ve İktisadi Kalkınma", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Yıl: 1962, Sayı: 3-4, Sevinç Matbaası, Ankara, 1963.

SOYSAL, Mümtaz, "Tadı Kaçan Müslümanlık", **Milliyet**, 07.07.1990.

SUNAY, İlkey ve ÖNİŞ, Ziya, **Sanayileşmede Yönetim ve Toplumsal Uzlaşma**, TÜSİAD Yayınları, No: T/92, 4-150, İstanbul, 1992.

ŞAHİN, Ela, "Verim Arttırıcı Yöntemler", **Bilim ve Teknik**, TÜBİTAK, Sayı: 345, Ağustos 1996.

ŞAHİN, Ela, "Üretimin ve Hizmetin Ardındaki Güç; İnsan Kaynakları", **Bilim ve Teknik**, Tübitak, 342, Mayıs 1996.

TEZCAN, Mahmut, **Eğitim Sosyolojisi**, Feyat Matbaacılık, Ankara, 1996.

TURGUT, M.Fuat, "Yüksek Öğretim Kurumlarının Bölgesel Kalkınmadaki Fonksiyonlar", **Fırat Havzasında Yüksek Öğretim**, Editör: Şadiye G.Külahçı, Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yayınları, No: 12, Elazığ, 1992.

TÜRKCAN, Ergun, "Ekonomi Politigin Bir Aracı Olarak Bilim Politikası", **Ekonomik Yaklaşım**, Ankara, İTİA Ekonomi Fakültesi, Sonbahar, 1981, C.:2, S.: 6.

TÜRKKAN, Erdal, **Ekonomi ve Demokrasi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1996.

ÜSTEL, İsmail, "Yaratıcı Düşünce Üzerine Çeşitlemeler", **Bilim ve Teknik**, Tübitak, S.348, Kasım 1996.

YAYLA, Ali, "Bilgi Çağı ve Bazı Sonuçları", **Türkiye Günlüğü**, Sayı: 12, Güz 1990.

Kurum Yazarlı ve Yazarı Belli Olmayanlar

7. **Beş Yıllık Kalkınma Planı**, İnsangücü Alt Komisyon Raporu, Ankara, 1995, Yayın No: DPT/2399.

CBI (İngiliz Sanayi Konfederasyonu), **Ben Bir Yabancıyım**, TÜSİAD, T/91.1.138, 1991.

"Çalışma Hayatı ve Kadınlar", **İşveren**, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu, Cilt: XXVIII, Sayı: 7, Nisan 1990.

Ekonomi Politikaları Çalışma Grubu, "Eğitim Üzerine", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi**, Cilt XX, Sayı: 190, Nisan 1996, Ankara.

"Günümüzde Sendikacılık ve Yeni Arayışlar", **İşveren**, Cilt: XXX, Eylül 1992.